نەسەقی خزمایەتی(کۆمەڵایەتی) لە شاری ڕانیە

توێژینەوەیەکی مرۆڤناسی

بەشێک لە نامەی ماستەر بە ناونیشانی (ڕانیە- توێژینەوەیەکی مرۆڤناسی)

سەرپەرشتیار: پ.ی.د. عزت فتاح حمەصالح[١]، خوێندکاری ماستەر(توێژەر): داڕێژ وریا محمد[١]

١ بەشی کۆمەڵناسی، کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتیەکان

ڕێکەوتی وەرگرتن: 11 ئاب ٢٠١٩، پەسەندکردن: 22 ئاب ٢٠١٩، بڵاوکردنەوە: ٢٥ کانونی یەکەم ٢٠١٩

مافی چاپ و بڵاوکردنەوە © ٢٠١٩ پ.ی.د. عزت فتاح حمەصالح، داڕێژ وریا محمد

الملخص البحث

يتكون البناء الاجتماعي في كل مجتمع من مجموعة من الأنساق (النسق البيئي، النسق الاقتصادي، نسق القرابة – الاجتماعي -، النسق الثقافي)، وان جميع هذه الانساق على إتصال بالآخر ومكمل له، ويعتبر نسق القرابة إحدى أهم تلك الانساق التي يقوم علم الانسان (أنثروبولوجيا) بالبحث فيها، وذلك لأهميته وتأثيره الجلي على الحياة الإجتماعية.

مدينة رانية، والتي هي مجتمع البحث، إحدى المدن القديمة والتاريخية في إقليم كوردستان العراق، يتسم بالخصائص البيئية والاقتصادية والاجتماعية والثقافية الخاصة به، ويعتبر من المجتمعات التي لايزال يتمتع بنسق القرابة القوي والثابت، والتي لها تأثير على الجوانب المختلفة في حياة أعضاء المجتمع، ومع ان هذا النسق كباقي انواع الانساق الاخرى في المجتمع، تم التغيير عليها، وذلك تحت تأثير الثقافة الخارجية والتبادل الثقافي وكذلك التغييرات الحاصلة في الحياة الاقتصادية.

في مقدمة هذا البحث تم التطرق الى أهمية والهدف والإجراءات المنهجية، كذلك وخلال ثلاث مواضيع متداخلة (الزواج، العائلة، القرابة) تناولنا نسق القرابة. وفي ختام البحث تم الاشارة الى الاستنتاجات والمقترحات والتوصيات.

Summery Research

Social structure each society includes some system (ecology, economic, kinship-social- and culture) each of them linking with each other and relocating, kinship (social) is one of the most important systems which has been studying in Anthropology since it is important and has strong affected to social life.

Rnyia city, is community research, which is one of the traditional and historical city in Kurdistan, also has social, ecology, economic and culture specialty. That’s why is one of the society which kinship system is a strong one and has affected individual social life, even this system has been changed as other system by affecting foreign culture , exchange culture and also economic change.

The research introduction presents the important, aim and research methodology, also relative system has been presented in three connecting parts (Marriage, Family and Kinship). Finally it introduces the results, suggestion and recommendation.

پێشەکی

نەسەقی خزمایەتی(کۆمەڵایەتی) وەک یەکێک لە نەسەقەکانی پێکهاتەی کۆمەڵایەتیی (البناء الاجتماعی) کۆمەڵگا، یەکێکە لە گرنگترین ئەو بابەتانەی زانستی مرۆڤناسی توێژینەوەی لە سەر دەکات و، لە کۆمەڵگایەکەوە بۆ کۆمەڵگایەکی تر جیاوازە. شاری ڕانیە کە کۆمەڵگای توێژینەوەکەیە، یەکێکە لە شارە دێرین و مێژوویەکانی کوردستان، تایبەتمەندیی ئیکۆلۆجی و ئابووری وکۆمەڵایەتی و کلتوری خۆی هەیە. نەسەقی خزمایەتی لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا گرنگی و بایەخی خۆی هەیە و یەکێکە لە پێکهێنەرە گرنگەکانی پێکهاتەی کۆمەڵایەتی و، لە پەیوەندیەکی تەواوکاریدایە لە گەڵ نەسەقەکانی تری کۆمەڵگای توێژینەوەدا(ئیکۆلۆجی، ئابووری، کلتوری).

ئەم توێژینەوەیە، لەڕیگەی سێ باسی بەیەکەوە بەستراوە وە کە بریتین لە (هاوسەرگیری، خێزان، خزمایەتی) باس لە نەسەقی خزمایەتیی کۆمەڵگای توێژینەوە دەکات، بەوپێیەی هەریەک لەو باسانە تەواوکەری یەکترین و نەسەقەکە دەخەنەڕوو، لە کۆتایی توێژینەوەدا دەرەنجام و پێشنیارەکان خراونەتەڕوو.

گرنگیی توێژینەوە

هەموو توێژینەوەیەك گرنگی و بایەخی خۆی هەیە،گرنگیی ئەم توێژینەوەیەش ئەوەیە، کە ئاماژەدانە بە پێکهێنەرکانی نە سەقی خزمایەتی و ئەو کاریگەریەی لە سەر یەکتری هەیانە و، ئەو گۆرانکاریانەی بە سەریاندا هاتووە لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا، لە ڕووی تیۆریەوە، دەبێتە یەکێک لە سەرچاوەکانی زانیاری لەسەر نەسەقی خزمایەتیی کۆمەڵگای توێژینەوە، ئەوەندەی توێژەر ئاگادار بێت، ئەمە یەکەم توێژینەوەی مرۆڤنا سیە لە سەر کۆمەڵگای توێژینەوە ئەنجام بدرێت، لە کاتێکدا، کۆمەڵگایەکی دێرینە و یەکێکە لەو ناوچانەی کوردستان کە تایبەتمەندیی خۆی هەیە، کە ئەمە خۆی گرنگیەکەی دەردەخات. هەروەها کەڵەکەکردنی زانیاریی زانستی مرۆڤناسیە و، دەبێتە یەکێک لە سەرچاوەکان لە کتێبخانەی کوردیدا. لە لایەکی ترەوە ئەم توێژینەوەیە، دەبێتە سەرەتاو دەروازەیەک بۆ توێژینەوە و نوسینی تری مرۆڤناسی و کۆمەڵناسی لەسەر کۆمەڵگای توێژینەوە، هەروەها وەک سەرچاوەیەکیش بەکاردێت بۆ بەراوردکردنی بەکۆمەڵگایەکی توێژینەوەی تر.

ئامانجی توێژینەوە

ئامانج لە ئەنجامدانی ئەم توێژینەوەیە ئەمانەن:

1. دەرخستنی پێکهاتە و فرمانی هەریەک لە پێکهێنەرە کانی نەسەقی خزمایەتی و پەیوە ندیی نێوانیان و کاریگەریان لەسەر یەکتری.
2. دەرخستنی نەسەقی خزمایەتی لە کۆمەڵگای توێژینەوە و ئەو گۆڕانانەی بەسەر یەکە و پێکهێنەرەکانیدا هاتوو.

کۆمەڵگای توێژینەوە

لەم توێژینەوەیەدا، کۆمەڵگای توێژینەوەکە بریتیە لە شاری ڕانیە، کە ناوەندی قەزای ڕانیە و ئیدارەی ڕاپەڕینە، یەکێکە لە قەزاکانی سەر بە پارێزگای سلێمانی و دەکەوێتە بەشی باکوری خۆرئاوای پارێزگاکە و باکوری خۆرهەڵاتی

هەرێمی کوردستان و عێراقەوە. دانیشتوانی شاری رانیە بریتیە لە (٩٦٦٧٥)کەس، هەروەها ژمارەی خێزانەکانی بریتیە لە (٢١٣١٧)خێزان.

میتۆدەکانی توێژینەوە و ئامرازەکانی کۆکردنەوەی زانیاریی توێژینەوە

ئەم توێژینەوەیە، لە ڕووی پێویستیەوە، پەیڕەوی دوو میتۆد دەکات، کە بریتین لە: میتۆدی پێکهاتەی فرمانی(المنهج البنائی الوظیفی) و میتۆدی مێژوویی(المنهج التأريخی). هەروەها بۆ کۆکردنەوەی زانیاریەکان ئەم ئامرازانە بەکارهاتوون: بینین ، بینین بە بەشداریکردنەوە، چاوپێکەوتن، کتێب، گۆڤار، یاداشت و بیرەوەری، شوێنەوار،خەڵکانی بەتەمەن و شارەزا.

باسی یەکەم: هاوسەرگیری

یەکەم/ هاوسەرگیری

هاوســـەرگیری دیاردەیەکی گشـــتیە، لە تەواوی کۆمەڵگا کۆن و نوێیەکان و ســـەرەتایی و شـــارســـتانیدا هەیە، پێویســـتیەکە لە پێویســـتیەکانی ژیانی بایۆلۆجی و کۆمەڵایەتی، هەروەها هاندەدرێت و دانی پێدا دەنرێت لە هەموو ڕەهەندەکانەوە، وەک ڕەهەندی سروشتی و کۆمەڵایەتی و ئاینی و ئابووری و سیاسی و...هتد.[1]

هاوسـەرگیری، پرۆسـەیەکی ڕێکخراو و پەیوەندیەکی سـروشـتی-کلتوریە، کە بە گشـتی لە نێوان یەک ژن و یەک پیاودا، بە ئارەزومەندانە یان الزامی و ناچاری، بە ڕێگای عورفی و ئاینی یان یاســایی ئەنجام دەدرێت.[2] لە ئەنجامدا، ئەو منداڵانەی لە دایکدەبن دانپێدانراون و بەفەرمی ناسینراون.[3]

هاوسەرگیری لە نێوان دوو ڕەگەزی جیاواز(نێر، مێ)دروستدەبێت، لەسەر بنچینەی پەیوەندیی سیکسیی بەردەوام، هەر لەسەر ئەم بنچینەیە، پەیوەندیی نێوان دوو کەسی هاوڕەگەز، چ بەشێوەی کاتی، یان هەمیشەیی، بە هاوسەرگیری ئەژمار ناکرێت. تەنیا پەیوەندیی جەســتەیی نێوان دوو ڕەگەزی جیاواز بەس نیە بۆ ئەوەی پرۆســەی هاوســەرگیری ڕوو بدات، بەڵکو دەبێت لە لایەنی کۆمەڵایەتیەوە ڕەوایی بەو پەیوەندیە جەســتەییە بدرێت، واتە بۆ ئەنجامدانی هاوسەرگیری، پێویستە کۆمەڵگا ڕەزامەند بێت و پەسندی بکات.[4]

هاوسەرگیری لەڕووی ڕێگاکانی گرێبەست و دانپێدانانیەوە دابەشدەکرێتە سەر سێ جۆر، ئەمانەن:

1. **هاوسەرگیریی ئاینی و شەرعی:** ئەم هاوسەرگیریە کە لە لای پیاوێکی ئاینی(مەلا)، بەپێی شەرع کچ و کوڕەکە لە یەکتری مارە دەکرێن، ئەمەش بەمەبەستی ئەوەی پرۆسەکە شەرعی بێت، لە زۆربەی کۆمەڵگاکاندا هەیە، لە هەندێک کۆمەڵگا تازەکاندا، هاوشانی ڕێکارە ئاینی و شەرعیەکان، لە فەرمانگەی فەرمی حکومی گرێبەستەکە تۆمار دەکرێت.
2. **هاوســـەرگیریی یاســـایی و مەدەنی:** ئەم هاوســەرگیریە تەنیا لە فەرمانگەیەکی فەرمی حکومیدا، دوای جێبەجێکردنی مەرجەکانی هەردوو لا، بەپێی یاســا تۆمار دەکرێت، بە بێ گرنگیدان و گەڕانەوە بۆ مەرجی ئاین و لایەنی ئاینی.
3. **هاوســەرگیریی عورفی و نەریتی:** ئەم جۆرە بە پێی دابو نەریت و عورفەکانی کۆمەڵگا بە ڕێکەوتنی هەردوو لا ئەنجامدەدرێت، بە بێ ڕەچاوکردن و گەڕانەوە بۆ لایەنی فەرمی و ئاینی.[5]

لە کۆمەڵگای توێژینەوەکەدا، کە دانیشـــتوانەکەی پەیڕەوی ئاینی ئیســـلام دەکەن، گرێبەســـتی هاوســـەرگیری و بەیەکگەیشـتنی هاوســەران ڕەهەندێکی ئاینی هەیە، بەگشـتی کچ و کوڕ لەلای مامۆسـتای ئاینی(مەلا) لە یەکتر مارە دەکرێن و لەپاڵ ڕەچاوکردنی داب و نەریت و یاســا ڕێوشــوێنەکانی ئاینین، لە ئەنجامی هاوســەرگیریەکەوە خێزان

---

(1)ملیحة عوني قصیر و معن خلیل عمر، مدخل الی علم الاجتماع، وزارة تعلیم العالي والبحث العلمي، بغداد، ١٩٨١ص٣٠١

(2) ناصر فکوهی، مبانی انسان شناسی، نشر نی، تهران، ١٣٩٦، ص١٦٠

(3) کنراد فیلیپ کتاک، انسان شناسی، کشف تفاوت های انسانی، ترجمه: محسن ثلاثی، انتشارات علمی، تهران، ١٣٨٦، ص٥٤٧

(4) باقر ساروخانی، مقدمەای بر جامعەشناسی خانواده، نشر سروش، تهران، ١٣٨٥، ص٢٣

5() ملیحة عوني قصیر و معن خلیل عمر، المصدر السابق، ص٣٠٥-٣٠٦

پێکدێت، کەواتا دەستپکردنێکی ئاینی هەیە، لەوبارەیەوە تۆمابوا دەڵێت"خێزانی کورد لە پێش ڕواڵەتی کۆمەڵایەتی و ئابووریدا، ڕواڵەتێکی ئاینی هەیە."[(6)]

لە هەرێمی کوردستان لە ساڵی ٢٠١٨ دا، لە کۆی ٣٩٧٦٣ هاوسەرگیری ، ٣٦٧٦٢ هاوسەرگیری لە دادگا ئەنجامدراون، هەروەها ٣٠٠١ هاوسەر گیری لە درەوەی دادگا ئەنجامدراون.[(7)] هەروەها لە هەمان ساڵدا، لە شاری ڕانیە لە کۆی ١١١٩ هاوسەرگیری، ١٠٥٦ یان لە ناو دادگا و ٦٣یان لەدەرەوەی دادگا ئەنجامدراون، ئەم هاوسەرگیریانەی دەرەوەی دادگاش هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە هاو سەرگیریەکی پێشوەختەیە و کچەکە بچوکترە لە ١٦ ساڵ، یان هاو سەرگیریی فرەژنیە، کە بەپێی یاسا مەرجی بۆ دانراوە و مەرجەکانی قورسن، ئەم هاوسەرگیریە دەرەکیە، سزای لەسەرە، ئەم سزایانەش کاتێ جێبەجێدەکرێت، کە دوای لەدایکبوونی منداڵ، یان بۆ هەر پێویستیەکی تر، ئەوانەی هاوسەرگیریەکەیان لە دەرەوەی دادگا ئەنجامداوە، دێن لە دادگاش تۆماری دەکەن.[(8)] بەگشتی هاوسەرگیری دەرەوەی دادگا و ناوەوەی دادگا، زۆرینەی زۆری پێشتر لە لای مەلا مارە دەکرێن و دانپێدانانی شەرعی و کۆمەڵایەتیان هەیە، ئینجا لە دادگا گرێبە ستی هاو سەرگیریەکە بە شێوەی یا سایی تۆمار دەکرێت. واتا زۆربەی ڕێگای ئەنجامدانی هاو سەرگیری لە کۆمەڵگای توێژنەوەدا، جۆری یەکەمی ڕێگاکانی هاوسەرگیریە، کە هاوسەرگیریەکی شەرعی و ئاینیە، بە یاسایش مامەڵەی فەرمی لە دادگا بۆ دەکرێت.

دووەم/ جۆر و ڕێگاکانی هاوسەرگیری

ناوەڕۆکی هاوسەرگیری لە هەموو کۆمەڵگا مرۆییەکاندا یەک شتە، کە لە نێوان ژن و پیاو بە شێوەیەکی ئاشکرا ئەنجام دەدرێ، لەڕووی ئاینی و کۆمەڵایەتی و فەرمیەوە دانی پێدانراوە، بەڵام هاوسەرگیری لە کۆمەڵگایەکەوە بۆ کۆمەڵگایەکی تر لەڕووی شێوەوە جیاوازە، نەک سروشت و ناوەڕۆکەکەی. واتا شێوەکانی لە کۆمەڵگایەکەوە بۆ کۆمەڵگایەکی تر و کلتورێکەوە بۆ کلتورێکی تر، لە ژێر کاریگەریی داب و نەریت و یاسا و ڕیسا کۆمەڵایەتیەکان و ئاین و...هتد دەگۆڕیت. هەروەها بە پێی تێپەربوونی کات بە چەند قۆناغێکدا تێپەریوە، بەمجۆرە: هاوسەرگیریی تێکەڵ، هاوسەرگیریی بە کۆمەڵ، هاوسەرگیریی فرە مێردی، هاوسەرگیریی فرەژنی، هاوسەرگیریی تاکپیاوی و تاکژنی.[(9)] هاوسەرگیری جۆر و ڕێگای زۆرە و پۆلێن و دابەشکاری زۆریان کراوە، لە ئەنجامی چاوپێکەوتن و سەرنج و بەدواداچونەکانی توێژەر، ئەم جۆر و ڕێگایانەی خوارەوە لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا ئەنجامدراون و هەن.

---

(6) تۆمابوا، ژیانی کوردەواری، و: حمە سعید حمەکریم، بەڕێوەبەرێتی چاپخانەی زانکۆی سلێمانی، ١٩٨٠، ل١٠٣-١٠٤

(7) ماڵپەڕی www.Krjc.com : هەرێمی کوردستانی عێراق، وەزراەتی دادوەری، مامەڵەکانی ئەنجامدراو لە دادگاکانی هەرێمی کوردستان، لە ٢٠١٨/١/٢ – ٢٠١٨/١٢/٣١.

(8) دادگای بەرایی رانیە، ئاماری هاوسەرگیریی ٢٠١٨، ژووری ژمارە ٩ ، ١٤

9() عزەت فتاح حمەصالح، ژیانی کۆمەڵایەتیی هەورامان،توێژینەوەیەکی سۆسیۆ ئەنترۆپۆلۆجی یە، کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سلێمانی، ٢٠٠٥، ل٤١

سەبارەت بە جۆرەکان، ئەمانەن:

1. **هاوسەرگیریی ناوخۆیی:**

بریتیە لە هاوســـەرگیریی پیاوێک لەگەڵ ژنێکدا، کە لە هەمان گرووپی کۆمەڵایەتیدان، واتا لە ناو ئەندامانی یەک گرووپدا ڕوودەدات، وەک گرووپی خزمـان، خێـڵ و هۆز، یـان گرووپی ئـاینی و...هتـد.[10] لەم جۆرە هـاوســـەرگیریەدا، ئەندامانی گرووپەکە پێویســتە لە نێوان خۆیاندا ژنوژنخوازی ئەنجامبدەن، بەدەر لە گرووپەکەی خۆیان بە تابۆی دەزانن، هاوسەرگیریەکە لە سنوری خێزانێک، تیرە و خێڵێک تێناپەڕێت، ئەم وابەستەبوونەش پەیوەستە بە دابو نەریت و بەها باوەکانی کۆمەڵگا.[11]

2. **هاوسەرگیریی دەرەکی:**

بریتیە لە هاوســـەرگرتن لە دەرەوەی بازنەی گرووپی خزماندا، واتە لە نێوان دو گرووپی خزمانی جیاوازدایە.[12] ئەم جۆرە، لە زۆربەی کۆمەڵگاکانی جیهان (بەسەرتایی و شارستانیەوە) هەیە.[13]

هاوســـەرگیریی ناوخۆیی، ڕیشـــەیەکی کۆنی لە ناو کۆمەڵگای کوردیدا هەیە، مینتیشـــاشـــفیلی دەڵێت'' لەڕووی تیۆریەوە دەتوانرێت داوای هەموو کچێک بکرێت، بەڵام کورد لە ژنهێناندا ئامۆزا(کچی مام) پێشـــدەخەن، دواتر ، پورزایە(کچی خوشـکی باوک)، پاش ئەوانیش کچی خاڵ و کچی خوشـکی دایک.''[14] ئەمە نەک نەریت بووە، مافیش بووە، ئامۆزا مافی ئەوەی هەبووە ڕێگا نەدا کچە مامەکەی بەشوبدرێت، ئەگەر خۆی ئارەزووی خواستنی هەبوبێت.[15]

بە گشـــتی لە ڕابردوودا چەند هۆکارێک هەبوون، بۆ ئەنجامدانی هاوســـەرگیریی ناوخۆیی، ڕێگەی ســـەرەکیی دروســـتکردن و پاراســـتنی خزمایەتی بووە. خزم گرنگیەکی زۆری هەبووە بۆ بەهێزی و لاوازی پایەی خێزانەکە لە ناو کۆمەڵگاکەیدا، بە تایبەتی لە ناو کۆمەڵگایەکدا کە دەســـتەڵاتی دەوڵەتی تێدا لاواز یان هەر نەبوبێت، بۆ ئەمە چەندین چیرۆک و پەندی پێشـــینان لەو بارەیەوە هەن، گوتویانە ''برا لە پشـــت برا بێ، مەگەر قەزا لە لای خوا بێ.'' هەروەها گوتویانە''خزم گۆشتت بخوا، ئێسقانت ناشکێنێ.'' کە ئەم پەندانە، جگە لەوەی خزمی لە بێگانە جیا کردۆتەوە، یەکێک بووە لە هۆکانی پێویستی ڕاگرتنی ڕایەڵەی خزمایەتی.[16] هەروەها هۆکارێکی بنەڕەتیی هاوسەرگیری ناوخۆیی،لایەنی

10() ئیحسـان محەمەد ئەلحەسـەن، ئینسـایکلۆپیدیای کۆمەڵناسـی، و: دانا مەلا حەسـەن، دەزگای چاپ و پەخشـی سـەردەم، سلێمانی، ٢٠١٢، ل٥٨٧

(11)مليحة عونى القصـــير و صـــبيح عبدالمنعم احمد، ســـۆســـیۆلۆژیای خێزان، و: صـــابر بکر بۆکانی، ســـەنتەری توێژینەوە و لێکۆڵینەوەی کۆمەڵایەتی و تاوان، چاپخانەی داناز، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل١١٣

12() ناصر فكوهى، مبانى انسان شناسى، ماخذ پيشين، ص١٦٤

13() مليحة عونى القصير و صبيح عبدالمنعم احمد، سەرچاوەی پێشوو، ل١١٣

14() ا.م.مینتیشـــاشـــفیلی، کورد(کورتەی پەیوەندیی کۆمەڵایەتی-ئابووری، ڕۆشـــنبیری و گوزەران)، و: عیزەدین مســـتەفا ڕەســـوول،دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوی موکریانی،چاپخانەی خانی، دهۆک، ٢٠٠٨،ل٤٨

(15) ئی.ئار.لیچ، ڕەوشـــی ئابووری و کۆمەڵایەتیی کوردی ڕەواندز، و: عەزیز گەردی، بەڕێوەبەرایەتی خانەی وەرگێران، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل٥٠

(16) نەوشیروان مستەفا ئەمین، بەدەم ڕێگاوە گوڵچنین؛چەندبابەتێکی کۆمەڵناسی، کتێبی یەکەم- بەرگی دووەم، الدار العربية للعلوم ناشرون، لبنان، ٢٠١٥، ل٦٠

دارایی بووە، برازا بۆی هەبووە لە بەرامبەر کچەکەدا شـیربایی نەداتە ماڵی مامی. یان ئاسـییبوە کە لەبەرامبەردا کچیشیان نەدەنێ، بەتایبەت ئەگەر کچیان نەبوبا.[17] هەروەها یەکێکی تر لە هۆکارەکانی تری هاوسەرگیریی ناوخۆیی، بریتیبووە لە ناسینی ڕەفتار و کەسێتی کوڕەکە لە لایەن باوکی کچەکە و بەگشتی ئاشنایی و ناسین و زانینی کەم و کورتیەکانی هەردوو خێزانەکە و کچ و کوڕەکە، هەروەها ئاسانی چارەسەری کێشەکانیان و گەورە نەکردنی گرفتەکان، کە بە هۆیەوە جیابوونەوەش کەمتر بووە بە بەراورد بە ئێستا.[18]

لەڕابردودا، زۆرینەوەی هاوسەرگیریەکانی کۆمەڵگای توێژینەوە ناوخۆیی بوون لەبەر هەمان هۆکارەکانی سەرەوە، پەیڕەوکردنی ئەم هاوسـەرگیریە، ڕێگا و نەریتێکی بنەڕەتی بووە، جێبەجێکردنی ئەرک بووە، چەندان جار هەبووە کە خزمەکان لەسـەر جێبەجێنەکردنی ئەم ڕێگایە و نەدانی کچەکەیان بە خزمێک(لەبەر هەر هۆکارێک بوبێت)، ناخۆشـی کەوتۆتە نێوانیان و سـەرکۆنەی یەکتریان کردووە، ئەم هاوسـەرگیریە تا ئەم سـاڵانەی دواییش هەبووە و ئێسـتا زۆر کەمبۆتەوە.[19] بەڵام تا ئێستا لەناو بنەماڵەی ئاغا و شێخ وسەیدەکان، ئەم هاوسەرگیریە هەر هەیە و پەیڕەوی دەکەن و ئەوەی لێی لابدات سـزای کۆمەڵایەتی دەدرێت، کە ئەوان ژن لە خەڵکی تری دەرەوەی بنەماڵەی خۆیان دێنن، بەڵام ژن نادەنە دەرەوەی خۆیان، هەر لەو ماوەی دواییدا کە یەکێک لە کچەکانی بنەماڵەی ئاغاکان، دوای ئەوەی چەندان جار کوڕیک دێتە داوای و کچەکەش ڕازیدەبێت، بەڵام بە فشاری بنەماڵەی کچەکە، ڕێگا دەگیرێت لەم هاوسەرگیریە، کاتێک لە دوا جاردا، لە لایەن باوکی کچەکەوە ڕەزامەندی دراوە بە هاوسـەرگیریەکە و کچ و کوڕەکە خێزانیان پێکهێناوە، باوکی کچەکە لەلایەن بنەماڵەکەیەوە، بە توندی سـەرکۆنە کراوە و بۆتە هۆی ناخۆشـی و پچرانی پەیوەندیان و ئاسـتێکی توندوتیژی بەخۆیەوە بینیوە، هەرچەندە ئەم ناخۆشـی و نێوان تێکچوونە کاتی بووە.[20] ئەم نەریتە کە لای بنەماڵەی ئاغاکان و شـێخ و سـەیدەکان تا ئێسـتاش پەیڕەو دەکرێت، جیاوازیی هەیە لەگەڵ هاوسـەرگیریی ناوخۆیی خەڵکانی تر، کە لە ڕابردوودا پەیڕەو کراوە و زۆر بووە و، چونکە تاڕادەیەک ئاسـاییی بووە هاوسـەرگیری دەرەکیشـی تێدا ڕوویدات، بەڵام ئەوەی ناو ئەو بنەماڵانەدا پەیڕەو دەکرێت، بە جۆرێک لە جۆرەکان خۆبەگەورەزانین و چینایەتیە، زیاتر تێڕوانینێکی پیاوسـالارانە و خێڵەکیانەیە و ڕێنادەن کچەکانیان هاوسـەرگیریی لەگەڵ دەرەوەی خۆیان بکەن، بەڵام کچی خەڵکی تر دەخوازن بۆ کوڕەکانیان.[21] بە ڵام بە شـێوەیەکی گشـتی، لە ئێسـتادا هاوسـەرگیری دەرەکیە، لەبەر لاوازبوونی هۆکارەکانی ئەنجامدانی لە پێشوودا، وە سەرهەڵدانی چەند هۆکارێکی تری وەک: تێکەڵبوونی زیاتری خەڵکە بە دەرەوەی خزمانی خۆی و ئازادی هەڵبژاردن و لاوازبوونی خزمایەتی بە بەراورد بە ڕابردوو، هۆکاری خوێندنی هەردوو ڕەگەزەکە (نێر، مێ) بەیەکەوە،سەفەر و گەڕان و و گۆڕان لە بواری ئابووری و...هتد[22] هەروەها مەیلیش زیاتر بەرەو هاو سەرگیری دەرەکیە، چونکە لە پێشتر کە هاو سەرگیری ناوخۆیی کراوە، هاو سەرگیریەکی زۆر ئا سودەکەر و ئارەزوومەندانە نەبووە، بۆیە خەڵک بۆی ناگەڕێتەوە، هەروەها بەهۆی هۆشـیاریی تەندروسـتیەوە، کە هاوسـەرگیری نێوان خزمان هۆکارە بۆ کۆمەڵێک نەخۆشـی، لەبەر ئەوە مەیل بۆ تکەڵبوون بە خوێنی نوێ زیاترە.[23] لە ئێسـتادا،

---

(17) عمر امین علی، چاوپێکەوتن، نوسەر و شارەزای بوازی کۆمەڵایەتی و کلتوریی ڕانیە، ڕانیە، ٢٠١٩/٤/١١

(18)نبی غفور نبی، چاوپێکەوتن، مامۆستای ئاینی و شارەزای بواری کۆمەڵایەتیی ڕانیە، ڕانیە، ٢٠١٩/٤/١٠

(19) خیرالله عبدالله عبدالله، چاوپێکەوتن، شارەزای بواری کۆمەڵایەتیی ڕانیە، ڕانیە، ٢٠١٩/٣/٣

(20) ئاکۆ خدر حسن، چاوپێکەوتن، مامۆستای ئاینی و شارەزای بواری کۆمەڵایەتیی ڕانیە، ڕانیە، ٢٠١٩/٣/٢٨

21() عزیز محمود عزیز، چاوپێکەوتن، مامۆستا و شارەزای بواری کۆمەڵایەتیی ڕانیە،ڕانیە، ٢٠١٩/٤/٥

22() خیرالله عبدالله عبدالله ، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

23() نبی غفور نبی، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

هاوســـەرگیری نەک هەر لەدەرەوەی خزمانە، بەڵکو لەدەرەوەی ڕانیە و کوردســـتان و عێراقیشـــە ، هەروەها لەگەڵ نەتەوەی ناکوردیش هاو سەرگیری ئەنجامدراوە، هاو سەرگیری هەیە لەگەڵ خەڵکی بیانی کراوە، کە ئێستا خێزانن و لە ڕانیە دادەنیشـن، هەروەها هاوسـەرگیری لەگەڵ خەڵکی عەرببیش ئێسـتا زۆرە، کە زیاتر بەهۆی ئاوارەییەوە ڕوویان لە شارەکە کردووە.[24]

3. تاک هاوسەری:

هاوســـەرگیریە لە نێوان یەک پیاو و یەک ژن، شـــێوەیەکی باو و گشـــتیە و بە نزیکی لە هەموو کۆمەڵگاکاندا ئەنجامدەدرێت، هاوسەرگیریەکی قبوڵکرا و یاساییە.[25]

4. فرە هاوسەری:

ئەمە دوو جۆرە، هاوسەرگیریی پیاوێک لە گەڵ زیاتر لەژنێک، کە لە یەک کاتدا هەمویان لە خۆ بگرێت، پێیدەگوترێت فرە ژنی(پیاو هاوبەشـە)، هەورەها هاوسـەرگیریی ژنێک لەگەڵ زیاتر لە پیاوێک، لە یەک کاتدا هەمویان لە خۆ بگرێت، پێدەگوترێت فرەمێردی(ژن هاوبەشـە). بە گشـتی فرە هاوسـەری زیاتر بە مانای فرەژنی دێت، چونکە فرە ژنیەکە زۆر باوە و لە بەشـێک لە کۆمەڵگاکاندا هەبووە و ئێسـتاش هەیە و بە گوێرەی جیاوازیی کۆمەڵگاکان یاسـا و ڕێسـای بۆ دانراوە، ، بەڵام فرەمێری حاڵەتی شـازە و لە هەندێک سـەردەم و لە هەندێک شـوێنی کەمی دیاریکراو و هەبووە و بە دەگمەن هەیە.[26] لە ڕاڤەکردنێکی بەراوردکـاریـانەدا لەســـەر (٥٦٥) کۆمەڵگـادا، جۆرج مۆرداک بۆی دەرکەوت فرە هاوســـەری زیاتر لە ٨٠%ی ئەو کۆمەڵگایانەدا ڕێپێدراوە. بەڵام تەنیا لە چوار کۆمەڵگادا فرەمێردی هەبووە، واتا کەمتر ١%.[27]

فرەژنی بۆ زیادبوونی دەستی کار، منداڵبوونی زۆر، زیادبوونی ناوبانگ و پلەوپایەی کۆمەڵایەتی، حەزی سێکسی و هەمەجۆریی سێکسی ئەنجامدراوە.[28] واتا فرەژنی لە لایەکەوە نیشانەی دەستەڵات و توانای دارایی و کۆمەڵایەتیی پیاوەکە بووە، لەلایەکی ترەوە هۆیەکی گرنگ بووە بۆ زیادکردنی ســـەرچاوەی مرۆیی خێزانەکە(هەم ژنەکە و هەم لەدایکبوونی منداڵی تر) چ بۆ کار و بەرهەمهێنان، چ بۆ شەڕ و دەستەڵات.[29]

لە ڕابردوودا فرەژنی هەبووە، بەوپێیەی کۆمەڵگای توێژینەوە، کۆمەڵگایەکی کشتوکاڵی بووە و دەستی کار زۆر بۆی گرنگ بووە، بەوهۆیەوە، ئەگەر گونجابا، پیاو زیاتر لە ژنێکی هێناوە و منداڵیشـــی لێی بووە، خێزانەکەی گەورە بووە و دەسـتی کاری زۆربووە، یان بۆ مەبەسـتی پشـت و دەسـتەڵات و بەرەنگاری و دوژمنایەتی، یان لە ژنی یەکەمی منداڵی نەبووە، یان بەس کچی بووە، بەومەبەستە ژنێکی تری هێناوە، بۆ ئەوەی منداڵیان ببێت، یان کوڕیشیان ببێت، هەروەها

24() سامان حاجی سلێمان،چاوپێکەوتن،مامۆستا و شارەزای بواری کۆمەڵایەتی و کلتوریی ڕانیە،ڕانیە،٦ /٢٠١٩/٣

25() ناصر فکوهی، مبانی انسان شناسی، ماخذ پیشین، ص١٦٢

(26)ناصر فکوهی، مبانی انسان شناسی، ماخذ پیشین، ص١٦٢-١٦٣

27() ئەنتۆنی گیدنز، کۆمەڵناسی، و:حەسەن ئەحمەد مستەفا، دەزگای وەرگێران، هەولێر، ٢٠٠٩، ل٥٠٩

28() بەدرخان ســندی، کۆمەڵگای کوردەواری لە دیدی ڕۆژهەڵاتناســیدا، و: ئیســماعیل ئیبراهیم ســەعید، دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریانی، چاپخانەی خانی، دهۆک، ٢٠٠٨، ل ١٢١

29()نەوشیروان مستەفا ئەمین، سەرچاوەی پێشوو، ل٥٧

جاری وا هەبووە ژنەکەی نەخۆش بووە، هەشبووە لەبەر باشی باری ئابووری و هەبوونی پێگەی ئاینی و کۆمەڵایەتی و سیاسی، زیاتر لە ژنێکی هێناوە و زیاتر بۆ گەورەکردنی خێزانەکەی و قەرەباڵغی و هەمەجۆریی سیکسی بووە. یەکێک لە هۆکارە گرنگەکانیش پاڵپشتە ئاینیەکەیە، کە لە ئاینی ئیسلامدا پیاو بۆی هەیە تا چوار ژن بهێنێت.[30]لە ئێستاشدا هاوسەرگیریی فرەژنی بە کەمی هەیە، بەڵام تاک هاوسەری باوترین هاوسەرگیریە، چونکە فرە هاوسەری توانای دارایی و حەز و خواسـت و مامەڵەی تایبەتیی دەوێت، هەروەها لە کۆمەڵگاکەشـدا ئەو لێکەوتانەی کە فرەژنی هەیەتی، ئەنجامی دڵخۆشکەر نین و، لەڕووی خێزانیەوە ئاشتی و تەبایی خستۆتە بارێکی خراپەوە و ئاسودەیی لێ بەدیناکرێت، وە پەیوەندیەکانی ناو خێزانەکەش لە نێوان ئەندامانی هاوسەرە جیاوازەکان پەیوەندی باش نین و بەگشتی زاراوەی (باوەژن و زڕداک و زڕباب و زڕ برا)، کۆمەڵێک زاراوەی ناحەزن لە کۆمەڵگاکەدا. لەلایەکی ترەوە، بابەتی لە دایکنەبوونی منداڵیش تاڕادەیەکی زۆر ئومێدێکی تەندروستی هەیە و چارەسەری پزیشکی و بەهێزکەری توانای منداڵبوون گەشەی کردووە، ئێسـتا کەم کەس هەیە لەبەر نەبوونی منداڵ ژنێکی تر بهێنێت، هەروەها بە بەراورد بە ڕابردوو، نەبوونی منداڵی کوڕیش ئەوەندە کێشەیەکی بەرچاو نیە.[31] لە لایەکی ترەوە، فرەژنی بە یاساش ڕێکخراوە و قەدەغە کراوە و ئەنجامدانی مەرجی قورسـی بۆ دانراوە لە دادگا، بەشـێکی ئەوانەی فرە هاوسـەرگیری ئەنجام دەدەن، لە گەڵ ژنی عەرەب(زۆربەیـان بێوە ژنن) ئەنجـامیـدەدەن و لە دادگـاکـانی دەرەوەی هەرێمیش تۆمـاری دەکەن، کە بە هۆی دروستبوونی شەڕی داعش و هاتنی ئاوارە عەرەبەکان زیاتر سەریهەڵدا.

ڕێگاکانی هاوسەرگیری، بریتین لە ئەمانەی خوارەوە:

1. هاوسەرگیریی ئاڵوگۆڕ(ژنبەژن):

بریتیە لەو هاوسـەرگیریەی، کە پیاوان کچەکانیان یان خوشـکەکانیان لەگەڵ یەکتری دەگۆڕنەوە و هاوسـەرگیریان لەگەڵ ئەنجامدەدەن.[32] ژنبەژن هاوسەرگیریەکی ئاڵۆزە و، چەند جۆرێک لە خۆ دەگرێت:

أ. لە نێوان دوو خێزان کە کچ و کوڕیـان هەبووە و لە هەمـانکـاتـدا هـاوسـەرگیری هەردوو کچ و کوڕەکە ئەنجامدراوە(ژنبەژنێکی هاوکاتی بووە)

ب. کاتێ خێزانەکە کچی گەورە و کوڕی بچوکیان هەبووە، لەبەرامبەری بە شـودانی کچە گەورەکە یان داوای کچێکی بچوکیان کردووە بۆ کوڕە بچوکەکەیان(گەورە بە بچوک و دوو هاوسـەرگیریەکە لە کاتی جیاوازدا دەکران، گەورەکـان دەکران، بچوکەکـانیش کە گەورە بوون) واتـا هـاوسـەرگیری گەورە بە بچوک جۆرێکە لە جۆرەکـانی هاوسـەرگیریی ژن بەژن، بەڵام لە یەک کاتدا نیە، واتا کاتێک کوڕیک دەچێتە داخوازی بۆ کچێکی گەنج، لەبەرامبەردا ماڵی کچەکە داوای کچێک دەکەن، ئەگەر لەو کاتەدا ماڵی کوڕەکە کچی پێگەیشـتوویان نەبێت بۆ کوڕی گەنجی ماڵی کچەکە، ماڵی کچەکە کوڕی گەنجیان نەبێب بۆ داواکردنی ژن، ئەوا لەو کاتەدا کچێکی بچوک یان دوان دەدەنە مالی کچەکە.[33]

(30) ڕسوڵ حمە عبدالقادر، چاوپێکەتن، نوسەر و شارەزای بواری کۆمەڵایەتی و کلتوریی ڕانیە،ڕانیە، ٢٠١٩/٤/٣

(31) سامان حاجی سلێمان، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

(32)عبد علی سلمان،الانثروبولوجیا الاجتماعیە،وزارة التعلم العالی والبحث العلمی،جامعة صلاح الدین،بدون سنة الطبع ، ص٥٩

(33) رسول سعید مولود،چاوپێکەوتن،خانەنیشین و شارەزای بواری کۆمەڵایەتی و کلتوریی ڕانیە، ڕانیە،٢٠١٩/٤/٤

ج. جۆرێکی تری ژنبەژن هاوسەرگیریی بنەتۆیە، کاتێک ڕوودەدات کە کوڕێک دەچێتە داخوازی کچێک، لە بەرامبەردا ماڵی کچەکە داوای کچێک دەکەن بۆ کوڕەکەیان، بەڵام ماڵی کورەکە و خزمەکانیشی کچیان نیە لەبەرامبەردا بیدەنە ماڵی کچەکە، ئا لێرەدا مالی کچەکە داوای کچێک (یان زیاتر)، کە تا ئێستا لە دایکنەبوون لە ماڵی کوڕەکە دەکەن، لەبەرامبەر پێدانی کچەکەیان بە کوڕەکەیان، لەوانەیە ئەو دوو کچە لە ماڵی باوکی کورەکە لەدایکبن، یان خزمەکانیان، یان لەوانەشە هەر ئەو کوڕ و کچەی هاوسەرگیریان کردووە منداڵی کچیان بووە، کچەکانیان بدەنە خزمانی ماڵی باوکی کچەکە.[34]

د. هاوسەرگیری لەسەر لانکە(بێشکە) مارەکردن، دوو برا کچ و کوڕە بچوکەکانیان هەر لەسەر لانکە لەیەکتر مارە کردووە و بوونە مارەبراوی یەکتری.

ە. کاتێک ماڵی کچ ، کوڕیان نەبوبێت،یان باوکی کچەکە ویستبێتی لە بەرامبەردا کچێکی ماڵەکە بکاتە ژنی خۆی، لەوکاتەدا کچەکەیان بۆ کورەکە بووە و لەبەرامبەردا کچێکیان وەرگرتووە بۆ باوکی کچەکە.

و. پیاوێکی بێ ژن، کچەکەی خۆی داوە بە شو، لەبەرامبەردا کچێکی لە ماڵەکە هێناوە کردوویەتیە ژنی خۆی.

ز. بێوەژنێک کوڕێکی هەبووە، کاتێک خۆی شوی کردۆتەوە، داوای کچێکی کردووە بۆ کوڕەکەی، یان کوڕەکە،کاتێک کچێکی خواستوە، دایکی خۆی داوە بە لایەنی بەرامبەر.

ح. ڕیکەوتنی دوو پیاوی خێزاندار، کە بە کچی خۆیان ژن بەژن بۆ خۆیان بکەن.

ط. هەروەها ژنبەژنی سێبەسەرەش هەبووە..[35]

ژنبەژن کە زۆر پەیرەو کراوە، هۆکاری خۆی هەیە، ژن لە خێزانی گوندنشین و خێزانی کۆچەرداهەمیشە دەستی کار بووە، بەشێکی گرنگی کارەکانی لەبواری ئاژەڵداری و کشتوکاڵ و پەروەدەی منداڵ و کاروباری ناوماڵدا کردووە، شوکردنی ژنێک، دەستێکی کاری لەم خێزانە کەمکردۆتەوە و بۆپڕکردنەوەی ئەو بۆشاییە، ژنێکی تریان لەبەرامبەردا وەرگرتووە.[36] هەروەها نەدانی شیربایی، لەو ڕووەوە سودێکی دارایی بووە، هەروەها ڕەنگە بۆ دروستکردنی ئاشتی و تەبایی نێوان دوو خێزان بێت یان دوو بنەماڵە و خێڵی جیاواز. کە زۆر جار دەبێتە مایەی ئاشتبوونەوە و مۆرکێکی خزمایەتی بەو دوو لایەنە دەبەخشێت.[37] ژنبەژن دەبێتە هۆی قوڵبوونەوەی خزمایەتی، ئەگەر پێشتر خزمی یەکتری بن، وە ئەگەر خزمی یەکتریش نەبن بە هۆی ئەو ژنبەژنە دەبنە خزمی یەکتر و ژنەکان و زاواکانیش دەبن بە دڵسۆزی یەکتر، بەڵام کێشە و گرفت لە هەر یەک لەو خێزانانە ڕوویدات، ڕەنگدانەوەی لەسەر خێزانەکەی تر دەبێت، تەنانەت ئەگەر لە یەکێک لەو خێزانانە جیابوونەوە ڕوویدات، دەبێت ژن و مێردەکەی تریش جیاببنەوە، ئەگەر هاتوو لاکەی تر پابەند نەبوو بە جیابوونەوە لە ژنەکەی، ئەوا دەبێت ژنێکی تر بۆ ژنبراکەی بێنێت و تێچونەکەی لە ئەستۆ بگرێت.[38]

---

(34) رسول حمە عبدالقادر، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

(35)جمال رشید، چاوپێکەوتن، مامۆستای خانەنیشین، رانیە، ٢٠١٩/٤/٥.

(36) نەوشیروان مستەفا ئەمین، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٣

(37) بەدرخان سندی، سەرچاوەی پێشوو، ل ١٢٠

38() هەمان سەرچاوە، ل ١١٨-١١٩

پێشتر ژن بەژن زۆر باو بووە، یەکێک بووە لە جۆرە سەرەکیەکانی هاوسەرگیری لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا، ئەگەر کەسێک بیویستایە ژن بهێنێت و خوشک یان کەسێکی تری نەبوبا، کە لە بەرامبەردا بیدا بە ماڵی کچەکە، لەوانەیە هەر ژنی دەستنەکەوتبا.[39]

بەهۆی کۆمەڵێک هۆکاری وەک هۆشیاربوونەوەی خەڵکی و بینیی نادادیەکان لە پرۆسەکەدا، ئازادی لەهەڵبژاردنی هاوسەر و بەرزبوونەوەی پێگە و مافی ژن و کرانەوەی کۆمەڵگاکە و تێکەڵبوونی کلتوری و نەمانی شیربایی بۆ ژن هێنان و، زۆر بەهەند وەرنەگرتنی پەرەپێدانی پەیوەندیی خزمایەتیەکان، ئەم جۆرە وەک پێویستیەک و ڕێگایەکی سەرەکیی هاوسەرگیری کەمبۆتەوە و بە دەگمەن ڕوودەدات.[40]

2. هاوسەرگیریی شیربایی:

بریتیە لەو هاوسەرگیریەی، کە ماڵی باوکی کچەکە لە بری بەشودانی کچەکەیان، بەرامبەرێکی دارایی(پارە یان هەرجۆرێکی تری سامان وەک زیو و ئاڵتون و ...هتد) وەردەگرن، کە پێیدەگوترێت شیربایی، ئەمەش لەبەرامبەری ئەو ماندووبوونەی خێزانەکەیە لە گەورەکردن و بەخێوکردنی کچەکەیان، یان ئەو شیربابییەی وەریگرتووە بۆ ئەوە بووە بیکاتەوە شیربایی بۆ ژنهێنانی کوڕەکەی، ئەم هاو سەرگیریە پێشتر هەبووە، بەڵام هەمیشە بە چاوێکی ڕەخنەییانەوە سەیری کراوە و نەریتێکی زۆر ناچاری و داسەپاو بووە،[41] هەروەها چونکە لە ئاینی ئیسلامدا ڕێپێدراو نیە، بە کەمی پەیڕەویان کردووە. بۆیە، ئەوەی پەیڕەوی کردبێت بێڕێز سەیرکراوە.[42] ئێستا کەمبۆتەوە، بەهۆی گۆڕانی کۆمەڵگاکە و کرانەوەی بەڕووی کلتوری دەرەوەی و هۆشیاری و بڵاوبوونەوەی خوێندەواری و...هتد.

3. هاوسەرگیری لەبری خوێن(خوێن خۆشکردن):

ئەم هاوسەرگیریە، واتا پێدانی کچ لەبەرامبەر لێخۆشبوون لە خوێنی کەسێک، کە بەدەستی یەکێک لە ئەندامانی خێزانی ماڵی باوکی کچەکە ڕژاوە، یان ئاژاوە و ناتەبابییەک کە دروستبووە، کە بۆ مەبەستی ئاشتەوایی و صلحکردن، ناچار ژنێک یان زیاتر لە جیاتیی دراوە بۆ کوژاندنەوەی ئاژاوەکە. ئەم جۆرە پێشتر هەبووە بە هۆی ئەوەی کۆمەڵگای توێژینەوە کۆمەڵگایەکی خێڵەکیە، دوژمنایەتی و کێشەی خێزانی کە هەبووە، بەو جۆرە چارەسەر کراوە.[43]

4. هاوسەرگیریی لەبری خزمەتکردن (زاوابەند):

ئەم هاوسەرگیریە لە بەرامبەر خزمەتکردنی ماڵی بوک بووە، واتا کوڕێک خزمەتی ماڵێکی کردووە و لەبەرامبەردا کچەکە یان پێداوە، کە ئەمە زۆر تر لە بەر نەبوونی و هەژاری بووە و، کەسەکە توانای نەبووە ژن بهێنێت و ئەرکە داراییەکانی جێبەجێ بکات. ئەم جۆرە هاوسەرگیریە پێشتر لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا هەبووە، بەڵام زۆر بە کەمی و لە ئێستاشدا لەوانەیە بە دەگمەن مابێت و بە ڕێکەوت ڕووبدات.[44]

---

(39) رسول سعید مولود، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

(40) رسول حمە عبدالقادر، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

(41) رسول سعید مولود، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

(42) نبی غفور نبی، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

(43) رسول حمە عبدالقادر، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

(44) خیرالله عبدالله عبدالله، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

5. هاوسەرگیریی ڕەدووكەوتن(فراندن و هەڵگرتن):

كوڕیك كچێكی خۆشـویسـتووە و ویسـتویەتی هاوسـەرگیری لەگەڵ بكات و كچەكەش ئەوی ویسـتووە، بەڵام نەكراوە بچێتە داوای، چونكە كچەكە ژنبەژنی گەورە بە بچوكی پێكراوە و مارە بڕاوە، یـان كوڕەكە چۆتە داوایی و باوكی كچەكە ڕازی نەبووە، یان باوكی كچەكە ویستویەتی بە زۆر كچەكەی بەشو بدات بە كەسێك، یان كچەكە دانراوە بۆ ئامۆزایەكی یان كەسـێكی نزیكی، لەو حاڵەتانەدا كوڕەكە كچەكەی هەڵگرتووە و كچەكە ڕەدووی كەوتووە، واتا بە ئارەزووی هەردووكیان بووە، دوای ئەوەی ڕایان كردووە و ماڵ باوكی كچەكە شـوێنیان كەوتوون، ئەگەر پێش ئەوەی بگەنە لای كەسـێكی باڵا دەسـتی وەک ئاغای گوندەكە، یان سـەیدێك و شـێخێكی دەسـتڕۆیشـتووی ناوچەكە، ئەوا دەیانكوشتن، بەڵام كە دەگەشتنە لای كەسە باڵا دەستەكە، لای خۆی گلی دەدانەوە و لە خۆی دەگرتن و دوایش صلحی بۆ دەكرن و بە ڕەسمی مارەبڕاوی یەكتری دەكردن. ڕەدووكەوتن زۆر جار دەرهاویشتە و بەرەنجامی ژن بەژن و گەورە بەبچوک، مارەكردنی سەر بێشكە، بە زۆر بە شودان، بووە. واتا هاو سەرگیریەكان پەیوەندیان بە یەكترەوە هەبووە. لە ڕاستیدا ڕەدووكەوتن لە كۆمەڵگای توێژینەوەدا لە ڕابردوو كەم هەبووە، لە ئێستادا دەگمەنە یان هەر نیە[45]

7. هاوسەرگیریی دووەم جار (ئەنجامدانەوەی هاوسەرگیری):

ئەم جۆرە، لە دوای كۆتایی هاتنی هاوسـەرگیری یەكەم یان زیاتر، بەهۆی جیابوونەوە یان مردنی یەكێك لە هاوسـەرەكان (ژن،مێرد) ئەنجامدەدرێت.[46](پێشـی دەگوترێت فرەهاوسـەریی بەدوای یەكداهاتوو، لەكاتی هەبوونی منداڵ لە هاوسـەری یەكەم و پیكەوەژیانیان لەگەڵ منداڵەكانی هاوسـەری دووەم، خێزانێكی ئاڵۆزی پێكهاتوو دروست دەبێت)

ئەم هاوسەرگیریە، ئەنجامدانەوەی هاوسەرگیریە دوای مردن یان جیابوونەوەی یەكیک لە هاوسەرەكان، بەوپێیەی كۆمەڵگای توێژینەوە،كۆمەڵگایەكی ئیسلامیە، لەئاینی ئیسلامیشدا، ڕێدراوە بە ئەنجامدانەوەی هاو سەرگیری بۆ ژن و بۆ پیاو، منداڵیان هەبێت یان نەبێت، تەمەنیان هەرچەندێک بێت. بەڵام گەر هاوسەرەكان گەنج بن، هاندانی زیاتر هەیە بۆ ئەوەی هاوسـەرگیری ئەنجام بدەنەوە. بەڵام لەڕووی نەریتیەوە لە كۆمەڵگای توێژینەوەدا، بۆپیاو ئاسـاییە (منداڵی هەبێت یان نەیبێت، تەمەنی گەنج بێت یان نا)هاوسـەرگیری ئەنجام بداتەوە، بەڵام ئەگەر ژنەكە منداڵی هەبێت و لەگەڵ منداڵەكانی دابنێشـێت و شـونەكاتەوە قبوڵكراو تر و شـكۆدار ترە، بەتایبەت ئەگەر كوڕی هەبێت، بەڵام گەر تەمەنی ژنەكە كەم بێت، زۆر جار هانیش دەدرێت كە شوبكاتەوە و چاوی خەڵكی لەسەری كەمبێتەوە(بەگشتی بێوەژن چاوی خەڵكی لە سەرە و قسەی زۆر لە سەردەكرێت)، بەڵام ئەگەر ژنەكە منداڵی نەبێت، ئەنجامدانەوەی هاو سەرگیری هیچ كێشـەیەكی نەریتیشـی نیە و بگرە كارئاسـانیشـی بۆ دەكرێت و لەڕووی ئاینی و یاسـای و نەریتیشـەوە ڕێپێدراوە.[47] جگە لەمە، لە كۆمەڵگای توێژینەوەدا، لە پێشـتردا لە ناو چینی ئاغاكان، بە توندی ڕێ لە ژن گیراوە دوای

---

(45) رسول حمە عبدالقادر، بەشێك لە چاوپێكەوتنی پێشوو

(46) عبد علی سلمان، المصدر السابق، ص٦٠

(47) نبی غفور نبی، بەشێك لە چاوپێكەوتنی پێشوو

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

جیابوونەوە و مردنی مێرد، هاوســـەرگیری ئەنجام بداتەوە، بە نەنگی و عەیبە دانراوە، دەبوو هەتا لە ژیاندایە هەر بێوەژن بێت، ئەمە لە ئێستاشدا هەر هەیە.(48)

8. هاوسەرگیری لەگەڵ ژنخوشک(خوشکی ژن):

ئەم جۆرە دوای مردنی ژن دێت، پیاوەکە خوشـکی ژنەکەی دەخوازێت و هاوسـەرگیری لەگەڵ ئەنجامدەدات، زیاتر مەبەست لێی چاودێری و پەروەردەکردنی منداڵەکانە، لەبری ئەوەی ژنێکی بێگانە بێتە ناو خێزانەکەوە.(49)

9. هاوسەرگیری لەگەڵ شوبرا(برای مێرد):

ئەم جۆرە دوای مردنی مێرد دێت، ژنەکە شـــو بەبرای مێردەکەی دەکاتەوە و هاوســـەرگیری لەگەڵ ئەنجامدەدات، زیاتر مەبەست لێی چاودێری و پەروەردەکردنی منداڵەکانە و سەرپەرشتیکردنی خێزانەکەیە.(50)

ئەم دوو جۆرە، لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا ئەنجامدراوە، ئەمەش زیاتر هۆکاری ســـەرپەرشـــتیکردنی منداڵەکان و لە خۆگرتنیان بووە ، بۆ ئەوەی نەکەونە ناو ماڵی پیاوێکی بێگانە، هەروەها جوانی و باشـــی ژنەکە و هۆکاری بوونی ماڵ و دارایی برا مردووەکەش هۆکاربووە، بەگشتی جۆرێکی هاوسەرگیری بووە کە زۆر پەیڕەو کراوە و ڕوویداوە برایەک سێ ژنی براکانی هێناوەتەوە، لە ئێستادا چونکە خزمایەتی ئەوەندەی پێشوو بەهێزنیە، کەم کەس هەیە ژنی برا مردووەکەی بهێنێتەوە و بەیەکەوە بژین و منـداڵەکـانی خۆی بکـاتە قوربـانی منـداڵی براکەی، هەروەهـا دەچێتەوە چوارچێوەی فرەژنیەوە، کە ئەمەش بارێکی قورسە، هەروەها ژنی برا مردووەکەش ڕازی نابێت و لە هەمانکاتدا ژنی برا زیندووەکەش ڕێگە نادات ژنی بەسەربێت، بۆیە لە ئێستادا دەگمەن ڕوودەدات.(51)

سێیەم/مەڕاسیمی هاوسەرگیری

هاوســـەرگیری ڕێوڕەســـم و ئامادەکاریی تایبەت بە خۆی هەیە، کە لە کۆمەڵگایەکەوە بۆ کۆمەڵگایەکی تر و لە ســـەردەمێکەوە بۆ ســـەردەمێکی تر جیاوازی لە مەڕاســـیم و وردەکاریەکانیدا هەیە، ئەمەش لە ژێر کاریگەریی کۆی لایەنەکانی تری پێکهاتەی کۆمەڵایەتیی کۆمەڵگاکان وەک نەسەقی ژینگەیی و ئابووری و کلتوری و ئاینی و...هتد. بەڵام لە هەموو بارێکدا دەربڕینە لە ڕاگەیاندنی هاوســـەرگیریەکە. واتا ئەرکی ئەم مەڕاســـیم و ڕێوڕەســـمانە ڕاگەیاندن و بڵاوکردنەوەی هاوســـەرگیریەکەیە لە کۆمەڵگادا، هەروەها بۆ دانپێدانانە بە پرۆســـەکە لە ڕووی کۆمەڵایەتی و ئاینی و یاسایی.(52) لە کۆمەڵگای کوردیشدا مەڕاسیم هەمیشە گرنگیی خۆی هەبووە ، لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا وەک بەشێک لە کۆمەڵگای کوردی، بە بەراورد بە ڕابردوو گۆڕانی بە سەرد هاتووە و لە ئێستادا ڕێو شوێنی خۆی هەیە، بەم شێوەیە: بەگشتی لە ئێستادا کوڕ و کچ بەڕەزامەندیی خۆیان هاوسەرگیری ئەنجامدەدەن، بە لەبەرچاوگرتنی ڕای خێزانەکانیان، بەڵام لەڕابردوودا، ئەمە تا ڕادەیەکی زۆر پێچەوانەبووە، بە پێی قسەی گەورەکان هاوسەرگیری ئەنجامدراوە. زۆر جار کوڕ و کچ هەر ئاگایان لێنەبووە، کە دانراون لەگەڵ یەکتری هاوسەرگیری بکەن.

---

(48) عزیز محمود عزیز، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

(49) عبد علی سلمان، المصدر السابق ، ص٦٠

(50) المصدر نفسه ، ص٦٠

(51) عمر امین علی، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

(52) لوسی میر، مقدمة فی الانثروبولوجیا الاجتماعیة، ت: شاکر مصطفی سلیم، دار الحریة للطباعة والنشر، بغداد، ١٩٨٣،ص٣٨٦

ئەرک و مـافی دۆزینەوە و هەڵبژاردنی هـاوســەر هەرهی كوڕ و خێزانی كوڕ بووە، دوای گەشــتنە تەمەنی هاوسەرگیریی كوڕەكە، ئەندامانی ماڵی كوڕ، بەتایبەتی دایک و خوشكەكان و زۆرجار پور و خزمەكانی تریشی، خۆیان بە دوای كچێكـدا دەگەڕین بۆ ئەوەی بیكەنە هـاوســەری كوڕەكەیـان، یـان لە لایەن كوڕەكەوە ڕادەســپێردرێن بۆ دۆزینەوەی كچێک، دوای دۆزینەوەی كچەكە و پرســیاری ماڵی باوک و خزم و كەســوكاریان، ئەگەر بەدڵیان بوو، ئەوا پێشـنیاری دەكەن بۆ كوڕەكە، زۆربەی جار مافی ڕازیبوون و ڕەتكردنەوە لەدەسـتی كوڕەكەدایە، بەڵام هانیش دەدرێت و جار جارە زۆر لێكردنیشــی تێدایە. یان كوڕەكە خۆی لە ئەنجامی گەڕان بەداوی هاوســەری ژیانیدا، یان لە ئەنجامی تێكەڵی و ئیش و كار و خوێندندا، خۆی كچێک دەدۆزێتەوە و دیاریدەكات بۆ ئەوەی بیكاتە هاوســەری خۆی(لەوانەیە كوڕ و كچەكە لە پەیوەندیدا بن، یان كوڕەكە هەر تاكلایەنە دیاریكردبێت)، ئەمە بە ماڵی خۆیان ڕادەگەیەنێت، دوای ئەوەی ماڵی كوڕەكە پرســیاری ماڵی كچەكە دەكەن و بەدڵیان دەبن، ئینجا چەند ژنێكی ماڵی كوڕەكە، كە گونجاون بۆ داخوازیكردن، دەچنە مـاڵی كچەكە و مەبەســتی خۆیـانیـان پێرادەگەیەنن و دەڵێن هـاتوین خزمـایەتی لەگەڵ ئێوە دروسـت بكەین و داوای كچەكەیان دەكەن بۆ كوڕەكە، نەریت وایە كە ماڵی كچەكە ڕێز لەو هاتن و داواكاریە دەگرن و، دەڵێن با لای باوكی كچەكە باســی بكەین و پرس بە كچەكە بكەین، دواتر وەڵامتان دەدەینەوە. دوای چەند ڕۆژێک وەڵامی ماڵی كوڕەكە دەدەنەوە، بە جۆرێک لە ڕازیبوون یان بە ڕازینەبوون، گەر ڕازینەبوون، نەریت وایە جارێكی تر یان زیاتر دوای كچەكە یان دەكەنەوە، بە تایبەت ئەگەر كوڕ و كچەكە لە پەیوە ندیدا بن، یان هۆ كاری ڕازینەبوونەكە پەیوەندیی بە كچەكەوە نەبێت، بەڵكو پەیوەندیی بە شــتێكی ترەوە هەبێت، كە بتوانرێت چارەســەر بكرێت، بۆ ئەو مەبەستە، پەنا دەبرێتە بەر كەسێكی خزم و نزیک و ئازیزی باوكی كچەكە، یان ڕیش سپی و پیاو ماقولێک، كە بتوانێت كار لە باوكی كچەكە بكات و ڕازی بێت بە هاوســەرگیریی كچەكەیان، كە زۆر جار ئەمە كاریگەریی هەبووە. بەگشــتی دوای ڕازیبوونی ماڵی كچەكە و ڕێككەوتن لە ســەر بڕی مارەیی و مەرجە كان، دەســت دەكرێت بە ئا مادە كاری بۆ پرۆســەكە، ئینجا چەند پیاوێكی ماڵی كوڕەكە، بە شــێوەكی فەرمی دەچنە داخوازی كچەكە، دوای چەند ڕۆژێكی تر چەند پیاوێكی ماڵی كوڕەكە مامۆســتایەكی ئاینی لەگەڵ خۆیان دەبەن بۆ ماڵی كچەكە و بەپێی شــەریعەتی ئیســلام مـارەی دەكەن و ئەم كچ و كوڕە دەبنە حەڵاڵی یەكتری، زۆر جـاریش هەیە هەر لەو ڕۆژەدا و دوای مـارە كردنەكە، شــەكراوی پیاوان دەخورێتەوە. دوای ئەوە ڕۆژێكێ تر كە زیاتر لە ماڵی كچەكە دەبێت، بە ئامادەبوونی كۆمەڵێک لە خزم و دۆســتانی هەردوو لا، كە بە كارت یان تەلەفۆن بانگهێشــتكراون، نیشــانەكردن ئەنجام دەدرێت،تێیدا زێڕ بە بوكەوە دەكرێت و ئەڵقەگۆڕینەوە ئەنجام دەدرێت. ئیتر لێرە بەدواوە، قۆناغی دەســتگیرانی دەســت پێدەكات، كە هەمیشـە دەگوترێت ''تا زوتر بوک بگوازرێتەوە، باشـترە''، واتا قۆناغێكی درێژ نیە، لە ئێسـتادا لەم ماوەی دەزگیرانیەدا یەكتر بینینی كچ و كوڕەكە و چونە دەرەوەیان بە تەنیا، تاڕادەیەک ئاســاییە، بەڵام لە ڕابردوودا، نەدەبوو پێكەوە بچنە دەرێ، مەگەر ئیـشێكی زۆر پێویـست بوایە، لەم قۆناغەدا، ئەگەر كوڕەكە ماڵی سەربەخۆ دابنێت، ئەوا بەدوای خانوودا دەگەڕیت و كەل و پەل و پێویســتەكانی ماڵ دەكڕن و ئامادەی دەكەن بۆ ژیان، ئیتر ئەم ماڵە ئامادە دەبێت بۆ ژیان. لێرەوە ئامادەكاری دەكرێت بۆ بوک گواســتنەوە، دوای دیاریكردنی ڕۆژی گواســتنەوە، كە پێشــتر تەنیا ڕۆژانی دوو شــەممە و پێنج شــەممە و هەینی بوكی تێدا دەگوازرایەوە، بەڵام ئێســتا زۆرتر بۆگونجانە و ڕۆژێک دیاریدەكرێت كە بتوانرێت بوک گواســتنەوەكەی تێدا ئەنجام بدرێت. هەروەها هەندێک جار شــەوی پێش گواســتنەوە، لە ماڵی بووک خەنەبەندان ئەنجام دەدرێت. بوک گواستنەوە هەندێک جار هەر بەبێ دەنگی ئەنجام دەدرێت، ئەمەش لەبەر زەحمەت

و تێچوونە داراییەکەی، یان هەندێک جار، کە شــەکراو خواردنەوەی بە ئاهەنگ و بانگهێشــتی خزمان بۆ کراوە، لەم قۆناغەدا بە پێویســتی نازانن ئەمە دوو یارە بکەنەوە، تەنیا بوک و زاوا خۆیان دەڕازێننەوە و چەند هاوڕێیەک و خزمێکی نزیکیان لەگەڵ دەبن، وێنەی یادگاری دەگرن و دەیانگەیەننە ماڵی خۆیان. بەڵام ئەگەر بە ئاهەنگ و زەماوەند بوک گواســتنەوەی ئەنجام بدەن، ئەوا بە کارت بانگهێشــتی(لێگێرانەوە) زۆربەی خزم و دۆســت و هاوڕێیانی هەردوو خێزانەکە دەکەن، لەو ڕۆژەدا بوک و زاوا دەڕازێنرێنەوە و، بوک جلی بوکێنی، کە زیاتر عەزیی ســپیە و زاواش چاکەت و پانتۆڵ و کراســێکی رەنگ کاڵ و بۆینباخ دەپۆشــێت، ئاهەنگەکە لە ڕابردوودا زۆرتر لە دەشــت و دەری دەوروبەری ڕانیە بووە و ئێستاش هەندێک جار هەر لەو دەشت ودەرە ئەنجام دەدرێت، بەڵام لە ئێستادا هۆڵیش هەیە، کە بە کرێ دەگیرێت و تیپی مۆسیقای زیندوو یان گۆرانی و مۆسیقای ئامادەکراو(دیجەی)ی تێداییە، کە تێیدا شایی و ڕەشبەڵەک ئەنجـامـدەدرێـت و شــیرینی دابەش دەکرێـت. لە کۆتـایی ئـاهەنگی بوک گواســتنەوەدا نەریـت وایە ئەوانەی بانگهێشــتکراون و ئامادەبوون، پیرۆزبایی لە بوک و زاوا دەکەن و دیاریەک پێشــکەشــی بوک و زاوا دەکەن وێنەی یادگاری پێکەوە دەگرن، نرخ و بەهای ئەم دیاریە بەســتراوەتەوە بە نزیکی و دوری ئامادەبووەکە، وە ئەوەی لێرەش دیاریەکە نەدات بە بوک و زاوا، دواتر و لەڕۆژێکی تردا دەیباتە ماڵی بوک و زاوا. دوای کۆتاییهاتنی ئاهەنگەکە، بوک و زاوا دەگەیەنرێنە ماڵی خۆیان، نەریت وایە کە بوک دوای ســێ بۆحەوت ڕۆژ بە ســەردان دەڕواتەوە ماڵی باوکی، لەو ماوەیەدا سێ ڕۆژەی بۆ ئەنجادەدەن، کە تیایدا خزمان دێن، سـەردانی دەکەن و دیاریشـی بۆ دێنن، کە پێی دەگوترێت پێوەچونەوە(پۆیلانە).[53]

53() حسیبە عزیز، چاوپێکەوتن، ژنی ماڵ، ڕانیە، ٢٠٩/٤/٢٧. هەروەها لعلی غریب مستەفا، ژنی ماڵ، چاوپێکەوتن، رانیە، ٢٠١٩/٣/٢٠

باسی دووەم: خێزان

یەکەم/ خێزان و ئەرکەکانی

لە هەمو وکۆمەڵگاکاندا پێکهاتەی کۆمەڵگا، لە بچوکەوە بۆ گەورە تر و لە خوارەوە بۆسەرەوە، لە دوای کەسەکان، لە چەند یەکەیەکی کۆمەڵایەتی پێکدێت وەک خێزان، بنەماڵە، تیرە، خێڵ و..هتد. تا بە کۆی هەموویان میللەت و گەل و نەتەوەیەیەکی دیاریکراو پێکدێنن. بۆیە لە هەموو کۆمەڵگا کاندا خێزان بچوکترین یەکەی کۆمەڵایەتیە و بە بەردی بناغەی پێکهاتنی کۆمەڵگا دادەنرێت [54]

خێزان گروپێکە، پێکدێت لە دوو کەس یان زیاتر، پەیوەندیان بەیەکەوە هەیە لە ڕێگەی هاوسەرگیری(ژن و مێرد) یان لەدایکبوونەوە(ژن و مێرد و منداڵەکان)، پێکەوە دەژین و دەگونجێن لە شوێنێکی نیشتەجێبووندا، کە بەرپرسیارێتی هاوبەش و داهات و ئامانج و بەهای هاوبەش و لە نێوانیاندا هەیە.[55]

خێزان بە هەموو جۆرەکانیەوە، چەند ئەرکێکی بنەڕەتیی هەیە، ئەمانەن:

1. ئەرکی بایۆلۆجی: سێکسی نێوان ژن و مێرد و لە دایکبوونی منداڵ.[56]
2. ئەرکی بەردەوامیدان بە کۆمەڵگای مرۆڤ: برجس و لوک لە کتێبەکەیاندا بە ناوی خێزان، دەڵێن'' مانەوەی ڕەگەزی مرۆڤ لە شارستانیەتیەکاندا بە هۆی خێزانەوە بەردەوام بووە و ماوەتەوە، داهاتوشی بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ پەیوەستە بە خێزانەوە زیاتر لە هەر دامەزراوەیەکی تر.''[57]
3. ئەرکی خۆشگوزەرانی: بەسەربردنی کاتی بەتاڵ و پرکردنەوەی پێدوایستیەکانیان.
4. ئەرکی ڕۆحی و ئاینی: پەروەردەی ئاینی و ڕۆحی...هتد. [58]
5. پەروەردەکرنی ئەندامانی خێزان و پێگەیاندنی کۆمەڵایەتی و چاندنی کلتوری...
6. دابینکردنی ئارامی و دڵنیایی دەروونی ئەندامانی و میهرەبانی و هۆگری و خۆشەویستی.[59]
7. پارێزگای و چاودێری ئەندامانی خێزان.
8. چاودێری و کۆنترۆڵی ئاکاریی ئەندامەکانی.
9. ئامادەکردن و پێدانی پێگەی کۆمەڵایەتیی ئەندامەکانی.
10. ئەرکی ئابووری بژێوی ژیانی ڕۆژانە.[60]

54() تاهیر حەسۆ زێباری، محەمەد حوسێن شوانی،دەروازەیەک بۆ کۆمەڵناسی،دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم،سلێمانی، ٢٠١٣، ل٢٦٢

(55) David H.Olson and John Defarin, Marriages & Families, Published by McGraw-Hill,New York,2006,p5

(56)قیس النوری، المدخل الی علم الانسان، وزارة تعلیم العالی والبحث العلمی، بغداد،١٩٨٢، ص٢١٦-٢٢٠

(57) ئیبراهیم ناصر، زانستی کۆمەڵناسی پەروەردەیی، و: دانا نادر محەمەد، لە بڵاوکراوەکانی کتێبخانەی هەژار موکریانی، چاپخانەی چوارچرا، هەڵەبجە،٢٠١٣، ل٦٩

(58) قیس النوری، المدخل الی علم الانسان، المصدر السابق ،ص٢١٦-٢٢٠

(59)محەممەد شوانی، بنچینەکانی ئەنترۆپۆلۆژیای گشتی، بەرگی ١، لە بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی کۆمەڵناسان و دەروونناسانی کوردستان، بێ چاپخانە و شوێن، ٢٠١٧، ل ٢٢٠

60() فەخرەدین ئامێدیان، فەرهەنگی شیکاری زاراوەکانی کۆمەڵناسی، ناوەندی چاپی شەمیم، سنە، ٢٠١٣، ل٥٣٦

لەساڵی ٢٠١٨ دا، ژمارەی خێزانەکان لە قەزای ڕانیەدا بریتیە لە ٤٦٤٥٩ خێزان،[61] هەروەها لەشاری ڕانیەدا بریتیە ٢١٣١٧ خێزان[62]

بە گشتی لە کۆمەڵگای کوردیدا، خێزان گرنگترین یەکەی کۆمەڵایەتیی کۆمەڵگایە و پێکهێنانی خێزان زۆر گرنگیی پێدەدرێت، وە گرنگی وبایەخی بنەڕەتیی هەیە، مینۆرسکی دەڵێت" کوردەکان هەستێکی زۆر بەهێزیان دەربارەی خێزان و هۆز هەیە، بەهێزترە لە هەستی خۆپەرستی و یان ئەو برایەتیەی لە سەر بناغەی ئاین، یان هەستی نەتەوەی بەرین دامەزراوە.[63]

لە کۆمەڵگای توێژینەوە شدا، گرنگی و ئەرک و ڕۆڵەکانی خێزان تێیدا بەرچاو و هەستپێکراون، سەبارەت بە ئەرکی پڕکردنەوەی سێکسی و لە دایکبوونی منداڵ، ئەمە یەکێکە لە ئەرکە زۆر گەورەکانی خێزان لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا، چونکە زیاتر سێکسی شەرعی دەکرێت و لەدەرەوەی ئەوە ڕێپێنەدراوە و دروستکردنی منداڵ و نەوەخستنەوەش یەکێکە لە ئەرکە گرنگەکان و زۆر جار دەگوترێت خێزان واتا منداڵ، هینی هارۆلد هالسن دەڵێت" کوردەکان بە هیوا و مەبەستی منداڵ بوون ژن دێنن.[64] هەروەها سەبارەت بە ئەرکی ئابووری و دابینکردنی بژێویش، یەکێکە لەو ئەرکانەی بە تەواوی لەسەر خێزانە، سەبارەت بە پەروەردەش، تا ئێستا سەرچاوەی یەکەم و بنەڕەتیترین و کاریگەرترین شوێنە پەروەدە هەرخێزانە، بە ڕەچاو کردنی ئەوەی کە لە ئیستادا، خێزان ئەرکی قورستر بووە، چونکە سەرچاوەی تری کۆنترۆڵ نەکراوی کارتێکەری پەروەردە زۆر بوون و دەستیان خستۆتە ناو پەروەردەی تاکەکەسەوە لە کۆمەڵگادا، هەروەها خێزان بە تەواوی پاراستنی ئەندامانی خۆی لە ئەستۆدایە، لە لایەکی ترەو، تا ئێستا ئەرکی خێزانە کە هاوسەرگیری بۆ منداڵەکانی ئەنجامدات، هەروەها یەکێکی تر لە ئەرکە گرنگەکانی خێزان لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا ئاگاداربوونی پیر و بەتەمەنەکانی خێزانەکەیە،هەروەها هاندان و پاراستنی خزمایەتیە.

دووەم/جۆرەکانی خێزان

1. **خێزانی سادە (بچوک، ناوکی):**

ئەم جۆرە خێزانە، بچوکترین یەکەی خزمایەتیە، پێکدێت لە ژن و مێرد، یان ژن و مێرد و منداڵەکانیان[65] بەربڵاوترین و باوترین جۆری خێزانە لە هەموو کۆمەڵگاکاندا، قەبارەی بچوکە، لەژن و مێرد ، یان ژن و مێرد و منداڵەکانیان پێکدێت، لە هەمان ماڵدا پێکەوە دەژین و دابڕاون لە خزمانیان لەڕووی شوێنەوە.[66]

بە گشتی ئەم جۆرە خێزانە چەند تایبەتمەندیەکی هەیە، ئەمانەن: قەبارەی بچوکە، لە ژن و مێرد و منداڵەکانیان پێکدێت و بە تەنیا دەژین(پەیوەندیەکانیان سادە و کەمن)، تێگەیشتنی زیاتر هەیە لە نێوان ژن و مێرددا وپەیوەندیەکانیان بەهێزە و کەشێکی دیموکراسیانەیەی هەیە، دەسەڵاتی ژن و مێرد تاڕادەیەکی زۆر هاوسەنگە.هەروەها نەبوونی کاریگەریی ڕاستەوخۆی خزمان و کەسوکار و باوک و دایک خۆیان بە ئەرکی پەرورەدە و

(61) بەڕێوەبەرایەتی ئاماری سلیمانی، ژووری شیکاری زانیاری

(62) قایمقامیەتی قەزای ڕانیە، بەشی خۆراکی ڕانیە، پسوڵەی خۆراکی ٢٠١٨

(63) بەدرخان سندی، سەرچاوەی پێشوو، ل ١٣٣

(64) هینی هارۆلد هالسن، ژیانی ئافرەتی کورد، و: عەزیز گەردی،چاپخانەی کۆڕی زانیاریی عێراق-دەستەی کورد، بەغداد، ١٩٨٣، ل٢١٨

(65) David H.Olson and John Defarin, Ibid,p35-36

66() کنراد فیلیپ کتاک، ماخذ پیشین، ص ٥١٢

پێگەیاندنی منداڵەکانیا هەڵدەســتن و خزمان ڕۆڵیان نیە، زۆر بە دەگمەن کەســوکار دەســت دەخەنە ناو کاروباری خێزانەکە و، بەشداری لە بڕیاری خیزانەکەدا ناکەن. ئەم جۆرە خێزانە پەیوەندیە خزمایەتیەکان لاواز دەکات.[67] بڕوانە هێڵکاریی (١)

هێڵکاریی[*] (١) خێزانی سادە بە هەموو قەبارەکانیەوە نیشان دەدات [68]

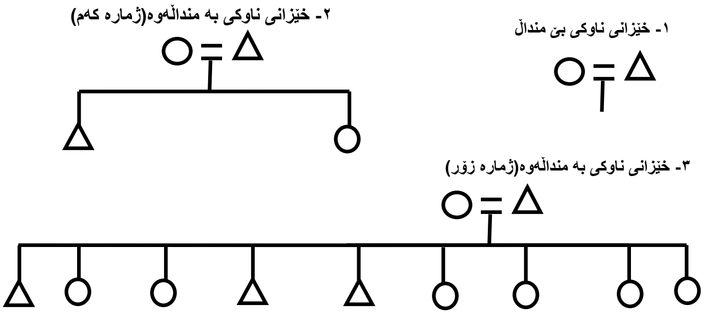

لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا خێزانی ســادە هەر هەبووە، بەڵام لە ئێســتادا، زۆرترین و باوترین جۆری خێزانە، ئەمەش هۆکاری هەیە، لەوانە: نەمانی خێزان وەک یەکەیەکی بەرهەمهێنان و کاری هەرەوەزی لە نێوان براکان و باوکیاندا و ، سەرهەڵدانی کار و داهاتی سەربەخۆ و جیاوازی براکان، تاکێتی ، حەزی سەربەخۆیی ژن و مێرد لە ژیانیاندا، جیاوازیی ژیانی ئێســتا و بیرکردنەوەیان لەگەڵ رابردوو و ســەردەمی دایک و باوکیان و هەڵنەکردن و نەگونجان لەگەڵ برا و خوشک و دایک و باوک لە یەک ماڵدا، بەردەستبوونی شوێنی نیشتەجێبوونی سەربەخۆ، زیادبوونی و حەز و خواست و پێویستیەکانی ژیان، کارکردنی ژن لە دەرەوە، دروستبوونی دایەنگا و باخچەی ساوایان،کە ئەمانە بە گشتی خێزانیان لە فراوانەوە بەرەو بچوک بوونەوە بردوە، لە خێزانی جاراندا کە کچێک شــوی دەکر، داواکاریی ماڵی باوکی کچەکە ئەوەبووە کە کچەکەیان لەگەڵ ماڵی خەزوورانی بژی، بۆ ئەوەی ئاگاداری بن، بەتایبەت لەســەرەتای ژیانی خێزانیی دوای هاوسەرگیریەکەیاندا، بەگشتی ماڵی جیا کەم هەبووە، زۆربەی خێزانە سادەکان یان شوێن نەبووە لەماڵی باوکی کوڕەکە، یان بە هۆکاری نەگونجان دروســتبوون و جیابونەتەوە. بەڵام لە ئێســتادا ئەمە پێچەوانە بۆتەوە، ماڵی باوکی کچەکە و کچەکە خۆشی، یەکێک لە داواکاریە سەرەکیەکانیان دانانی ماڵی سەربەخۆیە، کە پێیانوایە هەر لەسەرەتاوە جیاببنەوە باشترە، نەوەکو بە ناخۆشی جیاببنەوە.[69]

67() احسان محمد الحسن، البناء الاجتماعى و الطبقية، دار الطليعة للطباعة والنشر، بيروت، ١٩٨٥،ص٢٥

(*) هێما بەکارهاتووەکان: ○ = △ هاوسەرگیری △ نێری زیندوو ▲ نێری مردوو ○ مێی زیندوو ● مێی مردوو مندالّەکان

(68) هەموو هێلکاریەکانی جۆرەکانی خێزان، کاری توێژەرن، بە سود وەرگرتن لە:

عزت فتاح حەصالح، ابلاخ-دراسة انثروبولوجية، رسالة دكتورا، غير النشورة، كلية علوم الانسانية، جامعة السليمانية، ٢٠١٢، ص٩٧-١٠٢

(69) رسول حمە عبدالقادر، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

2. خێزانی ئاڵۆز (گەورە، فراوان):

خێزانی ئاڵۆز پێکدێت لە خێزانی سادە و کۆمەڵێ کەسی تر، کە پەیوەندیی خزمایەتیان هەیە لەگەڵیان وەک باپیر و داپیر و مام و خاڵ و ئامۆزا و پورزا...هتد.[70] واتا خێزانی ئاڵۆز هەر دووبارەبوونەوەی خێزانی ســادەیە بە جۆرێک لە جۆرەکان، هەروەها بناغەی هەموو جۆرەکانی خێزانی ئاڵۆزیش هەر خێزانی سادەیە.[71]

ئەم جۆرەی خێزان، قەبارەی گەورەیە، لە ژن و مێرد و منداڵەکانیان و خێزانەکانی تریش پێکدێت کە بەیەکەوە لە شــوێنێکی هاوبەش دەژین(پەیوەندیەکان زۆر و ئاڵۆزن)، پەیوەندیی نێوان ژن و مێرد لاوازە و وابەســتەی پەیوەندیە خزمایەتیەکانن، پیاو باڵا دەســتە لە خێزاندا. تەنیا باوک و دایک ئەرکی پەروەردەکردنی منداڵەکانیان ناگرنە ئەســتۆ، بەڵکو باپیر و نەنک و خزمانیش ڕۆڵیان هەیە. ئەم جۆرە خێزانە پەیوەندیە خزمایەتیەکانی تێدا بەهێزە.[72]

خێزانی ئاڵۆز، لەم جۆرانە پێکدێت:

أ- خێزانی درێژ (الممتدة)

جۆرێکی خێزانی ئاڵۆزە، کە پێکدێت لە باوک و دایکێک و کوڕ و کچەکانیان و نەوەکانیان(بە لای کەمی ســێ نەوە)، واتا باوک و دایکەکە بوون بە باپیر و داپیر، (چونکە لە خێزانەکەدا جگە لە کوڕ و کچی زگورتی، کوڕ و کچشــیان هەیە کە هاوســەرگیریان کردووە و منداڵیان هەیە و پێکەوە دەژین) لەبەر ئەوە ئەم خێزانە جگە لە نەنک و باپیر و باوک و دایک، هەندێک جار مام و خاڵ و پوریشی تێدا دەبێت بۆ منداڵەکان، ئەم خێزانە لەلایەن بە تەمەنترین کە سەوە(باپیر) سەرپەرشتی دەکرێت و بەڕێوەدەبرێت.[73] بڕوانە هێڵکاریی (٢)

هێڵکاریی (٢) خێزانی ئاڵۆزی درێژ نیشان دەدان

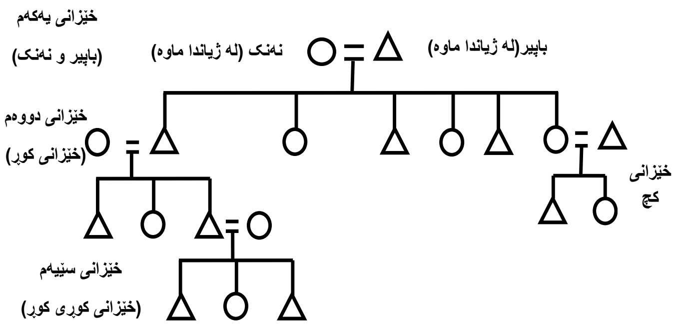

لەگەڵ ئەوەی لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا لە پێشــتردا ئەم جۆرە خێزانە زۆر هەبووە ، بەڵام بەرەبەرە بەرەوە کەمبوونەوە ڕۆشتووە، لە ئێستادا زیاتر ئەم جۆرەیە کە کوڕێک کاتێک هاوسەرگیری دەکات، لەسەر ماڵ دەمێنێتەوە و لەگەڵ دایک و باوکی و خوشک و براکانی دەژییت، بەتایبەت ئەگەر دایک و باوکی بەتەنیا بن، لە زۆربەی کاتدا کوڕەکە لەگەڵ دایک و باوکیدا دەژی(هەم لەسەر ماڵ دەبێت و هەم دایک و باوکی جێناهێڵێت و ئاگاداریان دەبێت، زۆرتر وایە

---

(70) David H.Olson and John Defarin, ,Ibid,p36

(71)احمد ابو زید، البناء الاجتماعی-مدخل لدراسةالمجتمع-الانساق، الهیئة المصریة العامة للکتاب فرع الاسکندریه،١٩٧٩ ، ص٣١٤

72() احسان محمد الحسن، البناء الاجتماعی و الطبقیة، المصدر السابق،ص٢٥

(73) قیس النوری، مدخل الی علم الانسان، المصدر السابق، ص٢٢١

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

کە دوا کوڕ کە هاوسەرگیری دەکات، کە زۆربەی کات کوڕی بچوکە لەسەر مال دەمێنێتەوە، هەرچەندە ئێستا ڕیزبەندی شــوکردن و ژنهێنانیش بەو شـێوەی جاران نەماوە کە زۆر جار دەبوو لە گەورەوە بۆ بچوک بێت)، هەروەها ئەگەر باری دارایی خێزانەکە باش نەبێت و کوڕەکە خانووی نەبێت یان توانای کرێ خانووی نەبێت، ئەوا لەگەڵ ماڵی باوکی دەژی، هەروەها لە ئێســتادا زۆر جار لە قاتی ســەرەوەی خانووەکەش خانوو دروســتدەکرێت بۆ ئەوەی تێیدا بژی،کە ئەمەش یان بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە قاتی خوارەوە قەرەباڵغە، یان بۆ ئەوەیە کە کوڕێکی تریان ژنی هەیە و لەگەڵیان دەژی، یان بۆ ئەوەیە کە کوڕەکە نیمچە ســەربەخۆییەکی هەبیت و شـوێنەکەی جیابێت، بەڵام هەر لەیەک تری نزیک بن و پێکەوە بژین، کە زۆربەی جار خواردنیان بەیەکەوەیە.[74] هەروەها ئێســـتادا هەیە زاواش لەگەڵ مالی خەزووری دەژی، واتا خێزان هەیە کچە شوکردووەکەیان و زاواکە شیان لەگەڵی دەژی، ئەمە بە ڕێژەیی گۆڕانی بەسەردا هاتووە، کە دەگوترا زاواڕێوی و نەدەبوو زاوا لەگەڵ ماڵی خەزووری نزیک بێت ولەگەڵیان بژی، واتا نەک هەر ئاساییە نزیکبوونی ماڵی زاوا لە خەزوور، بەڵکو لەگەڵیشـیان بژین ئاسـاییە، هەشـە لە قاتی سـەرەوەی ماڵی خەزووریدا دەژی و وەک کوڕی خۆیان مامەڵەی لەگەڵ دەکەن و تا ڕادەیەکی زۆیش لای کۆمەڵگاکە ئاســاییە و بارودخی ئیســتا وایخواســتوە ئەمە ئاســایی بێت.[75]

ب. خێزانی یەکگرتوو(المتحدة)

جۆرێکی خێزانی ئاڵۆزە، هەروەک خێزانی درێژە، بەڵام جیاوازیی لەگەڵی ئەوەیە، کە بە تەمەنترین کەســـەکانی خێزان(باپیر و نەنک) کۆچی دوایان کردووە، بەڵام خێزانەکە هەروەک خۆی دەمێنێتەوە و هەڵناوەشـــێتەوە، واتە پێکدێت لە چەند خێزانێکی بچوک لە: چەند برا کە هاوســـەرگیریان کردووە و بەیەکەوە دەژین، یان چەند برا و خوشـــکێک کە هاوســـەرگیریان کردووە و بەیەکەوە دەژین لە ماڵێکی هاوبەشـــی دابەشـــنەکراودا، خێزانە بچوکەکانی جۆرێک سەربەخۆیی ڕێژەییان هەیە[76] بڕوانە هێڵکاری(٣)

هێڵکاریی (٣) خێزانی ئاڵۆزی یەکگرتوو نیشان دەدان

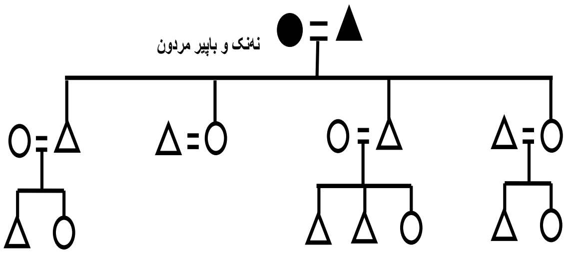

(74) مۆفەق حمە مجید، چاوپێکەوتن، شارەزای بواری کۆمەڵایەتیی ڕانیە، ڕانیە، لە ٢٠١٩/٣/٨
(75) سامان حاجی سلێمان، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو
(76) عزت فتاح حمەصالح، ابلاخ، المصدر السابق، ص١٠١-١٠٢

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

ئەم جۆرە لەڕانیەدا پێشتر زۆر بووە و ئێستا بە کەمی هەیە، هەندێکجار یەکێک لە کوڕەکان (کە دایک و باوک ماوە) لەسەر ماڵە و خێزانی خۆی هەیە هاوکات خوشک و برای زگورتیشی هەیە، دوای مردنی دایک و باوکیان هەر پێکەوە لەو مالەدا دەژین و بە تەمەنترین(برا خێزاندارەکە) دەبێتە سەرپەر شتیاری ماڵ و بەڵام هەر لە کۆتاییدا ماڵەکە دەبیت بەمیرات و دابەشدەکرێت، یان گەر دوو برا یان زیاتر کە هاوسەرگیریان کردووە لەسەر ماڵ بن ئەو ماڵە تا ماوەیەک هەروەکو خۆی دەمێنێتەوە و دوای دەفرۆشرۆێت و دابەشدەکرێت، یان گەر یەک کوڕی خێزاندار لەگەڵ دایک و باوکی ژیابێت، ئەوا دوای مردنی دایک و باوکی، هەندێک جار تا ماوەیەک لەسەر ماڵەکە دەمێنێتەوەو دوای دەبێت بە میرات و دابەش دەکرێت، جاری واش هەیە ڕاستەوخۆ دوای مردنی دایک و باوکەکە، ماڵەکەی دابەشدەکرێت بەسەر میراتخۆرەکانیدا.[77]

ج. خێزانی پێکهاتوو(المرکب): پێکدێت لەمانە:

ئەم خێزانە بریتیە لە مێرد و ژنەکانی و منداڵەکانی، کە **فرەژنی** پێدەگوترێت، لە بەشێکی زۆری کۆمەڵگاکاندا هەیە و ڕێسا و یاسای بۆ دانراوە، یان لە ژن و مێردەکانی و منداڵەکانی، کە **فرەمێردی** پێدەگوترێت، ئەمە دەگمەنە و لە هەندێک کۆمەڵگای کەمدا هەیە. یان لە هاوسەرگیریی پیاوێک کە منداڵی هەبێت لە ژنە کۆچکردووەکەی یان جیابووەوەکەی (فرەژنی بەدواییەکدا هاتوو). یان پێکدێت لە هاوسەرگیریی ژنێک کە منداڵی هەبێت لە مێردە کۆچکردووەکەی یان جیابووەوەکەی(فرە مێردی بە دوای یەکدا هاتوو). کە لە هاوسەرگیریە تازەکەش منداڵیان دەبێت و لەگەڵ منداڵەکانیان لەژنە کۆنەکە یان مێردە تازەکە لەدایکدەبن پێکەوە دەژین.[78] بروانە هێڵکاریەکانی (٤، ٥، ٦)

هێڵکاریی (٤) خێزانی پێکهاتوو- فرەژنی نیشان دەدات

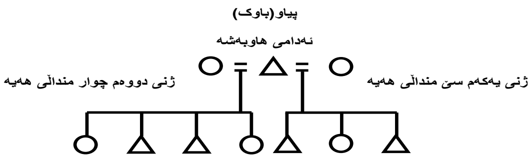

لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا، ئەم جۆرە خێزانە هەبووە و ئێستاش هەیە، زۆر جار ڕوویداوە کە پیاوێک، کچی ژنی یەکەمی داوە بە برای ژنی دووەمی، لەبری خوشکەکەی کە بووە بە ژنی دووەمی، لێرەدا خێزانەکە بەرهەمی ژنبەژنە و فرەژنیشە، کە پەیوەندیەکان تێیدا زۆر ئاڵۆز و تێهەڵکیشکن.[79]

هێڵکاریی (٥)خێزانی پێکهاتوو- فرەژنیی بەدوای یەکداهاتوو نیشان دەدات

(77) خیراللە عبداللە، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو
78() شاکر مصطفی سلیم، المدخل الی الانثروبولوجیا، مطبعة العانی، بغداد، ١٩٧٥، ص٤٧
79() عمر امین علی، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

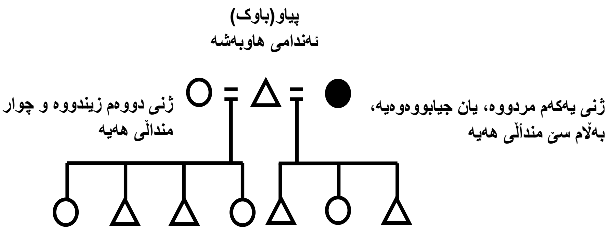

ئەم جۆرە، لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا هەیە، ڕوویداوە کە بەمردنی ژنی یەکەمی، پیاوەکە لەگەڵ خوشــکی ژنەکەی هاوســەرگیری ئەنجامداوەتەوە، منداڵەکانی لە ژنە کۆنەکەی و ژنە تازەکەی هەموو پێکەوە لە ماڵێکدا ژیاون، کە ژنە تازەکەی هەم پوری منداڵەکانی خوشکەکەیەتی، هەم باوەژنە و پەیوەندیەکان تێیدا ئالۆزن.[80]

هێڵکاریی (٦)خێزانی پێکهاتوو- فرەمێردیی بەدوای یەکدا هاتوو نیشان دەدات

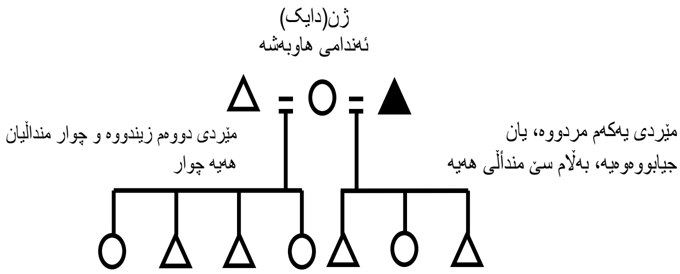

ئەم جۆرە خێزانە لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا هەیە، پێشــتر زۆر باو بووە هاوســەرگیریکردنەوە زیاتر لەگەڵ برای مێرد(شــوبرا)، کە پیاوێک براژنی خۆی هێناوەتەوە و بۆ منداڵەکانی براکەی هەم مامە، هەم باوەپیارە، بەڵام بۆ منداڵەکانی لە براژنەکەی هەر باوکە،ئەگەر پیاوەکە ژنی تری هەبێت و منداڵیشــی هەبێت، وە پەیوەندیەکی ئاڵۆز لە نێوان ئامۆزاکاندا دروســتدەبێت، لەگەڵ هەندێکیاندا تەنیا ئامۆزان، لەگەڵ هەندێکیشــیاندا برای باوکین واتە باوکیان هاوبەشــە و دایکیان جیایە. هەروەها زۆر جار ڕوو دەدات ژنەکە منداڵی مێردێکی تری هاوســەرگیری دەکات لە گەڵ منداڵی مێردە تازەکەی لە ژنێکی تر و پەیوەندیی ئاڵۆز لە نێوانیاندا دروست دەبێت.[81]

(80) هەمان چاوپێکەوتن
(81)هەمان چاوپێکەوتن

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

باسی سێیەم: خزمایەتی

یەکەم/ خزمایەتی

خزمایەتی پەیوەندیەکی کۆمەڵایەتیە، بەهۆی پەیوەندیی خوێنی یان هاوسەرگیری و ژن و ژنخوازی دروست دەبێت، ئەوکە سانەی پەیوەندیەکی لەم جۆرەیان لە نێواندا هەیە، پێیاندەگوترێت خزمی یەکتری و بەخزمان ناودبرێن و دە ناسرێن، ئەم خزمایەتیە لە کۆمەڵگایەکەوە بۆ کۆمەڵگایەکی تر، جیاوازیی هەیە، بەپێی جیاوازی کۆمەڵگا و کلتورەکانیان، ئەمیش جیاواز دەبێت و بەهێز و لاواز دەبێت"[82] هەروەها خزمایەتی پەیوندیەکی ناویستەمەندانەیە(لا ارادیة) لە نێوان تاکەکەس و کۆمەڵێک کەس، کە بەڕێگەی پەیوەندیی خوێنی یان ژنوژنخوازی بەیەکەوە بەستراونەتەوە.[83]

خزمایەتی لەگەڵ دروستبوونی مرۆڤ و هاوسەرگیری و خێزاندا، سەریهەڵداوە، بەڵام لێکۆڵینەوە لە خزمایەتی لەو کاتەوە دەستی پێکرد کە لویس هینری مۆرگان لە ساڵی ١٨٧١دا کتێبە بە ناوبانگەکەی بە ناوی سیستەمی خزمایەتی و ڕەچەڵەکی خێزانی مرۆیی نوسی و، دواتر هەر یەک لە مارسیل موس و رادکلیف براون و مالینۆفیسکی درێژەیان پێدا و بە ئەرکی توێژینەوەی مرۆڤناسیان دانا، پێیانوابوو کە لێکۆڵینەوە لە پەیوەدنیی خزمایەتی کلیلی تێگەیشتنە لە کۆمەڵگا ناسراو بە سەرەتاییەکان، وە مرۆڤناسی فەرەنسی کلود لیڤی شتراوس درێژەی بەم بۆچوونە داو قوڵتر کاری تێدا کرد، پێیوابوو هەر یەک لەو لێکۆڵەرانە گۆڕانێکی گەورەیان بەسەر لێکۆڵینەوەی مرۆڤناسیدا هێناوە، هەموویان دانیان بەوەداناوە کە پەیوەندیی خزمایەتی وەسیلەیەکی کۆمەڵایەتیە، دروستبووە بۆ ئەوەی بە ئەرکی کۆمەڵایەتی هەستێت، ئەویش فەراهەمکردنی هاوسەنگیی کۆمەڵایەتی و دابینکردنی ئاشتیی نێوان کەسەکانی کۆمەڵ و بەهێزکردنی پەیوەندیە لە نێوان ئەندامەکانی ئەم کۆمەڵەیە.[84]

ڕۆبن فۆکس دەڵێت" بابەتی خزمایەتی بۆ مرۆڤناسی وەک لۆجیک بۆ فەلسەفە گرنگە.[85] هۆکاری ئەو هەموو گرنگیپێدانەی زانایانی مرۆڤناسی بۆ توێژینەوە لە خزمایەتی، دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ڕۆڵە گرنگەی پەیوەندیە خزمایەتیەکان هەیانە لە پەیوەندیدا بە ژیانی ڕۆژانەی ئەندامانی کۆمەڵگا.[86] هەروەها چونکە بەشێکی زۆری پێکهاتەی کۆمەڵایەتیی زۆربەی کۆمەڵگاکان بنەڕەتێکی خزمایەتیان هەیە.[87]

خزمایەتی ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕێت لە ژیانی کە سەکاندا، هەروەها پابەندبوونە کۆمەڵایەتیەکانیشی لێدەکەوێتەوە، لە لایەکی ترەوە خزمایەتی ئەرکێکی گرنگ ئەنجامدەدات لە پشتگیریکردنی پایەکانی هاوکاری و خۆگونجاندن، خزمایەتی پێگەی کۆمەڵایەتیی کەس دیاریدەکات، هەروەها سەرچاوەیەکی گرنگە لە سەرچاوەکانی ڕێکخستن و کۆنترۆڵی کۆمەڵایەتی، بەتایبەت لە کۆمەڵگا نەریتی و سادەکاندا.[88] هەروەها خزمایەتی نەسەقێکی کۆمەڵایەتیشە،

(82) حمید عضدانلو، اشنایی با مفاهم اساسی جامعشناسی،نشر نی، تهران، ١٣٨٦، ص٢٩٣

(83) سلوى عبدالحميد الخطيب، نظرة فى علم الاجتماع الاسرى، مكتبة الشقرى، الرياض ، ٢٠٠٧، ص٤٧

(84) محمد بن احمودة، الأنثروبولوجيا البنيوية، دار محمد على الحامى للنشر، تونس، ١٩٨٧،ص٦٩-٧٠

(85) Nigel Rapport and Joanna Overing, Social and Cultural Anthropology, published in the Taylor & Francis e-Library, London and New York, 2003,p217

86() احمد ابوزيد، المصدر السابق، ص٢٧٤

87() پەیتەر کلۆس، ئەنترۆپۆلۆژی کلتوری، و: خلیل محمد شلماسی، چاپخانەی بەدرخان، سلیمانی، ٢٠٠٢، ل٩٥

88() سلوى عبدالحميد الخطيب، المصدر السابق، ص٤٨

چونکە خزمایەتی، کەســوکار تاکەکەس زیاتر دەکات و لەســایەیدا هەســت بە دڵنیایی و جێگیری دەکات، ڕەفتار و مامەڵەکانی لەگەڵ خزمەکانی ڕێک و پێک و باش دەکات بۆپارێزگاریکردن لە پلە و پایەی خۆی، هەروەها ســەرنجی خزمەکانی ڕادەکیشێت، ئەمەش بۆ پاراستنی پێگەکەی و مانەوە و زیادبوونی حورمەت و ڕێزی خۆی لە ناویاندا.(89)

لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا، لە ڕابردوو خزمایەتی بەهێزتر بووە، چونکە شــارەکە بچوکتر بووە و دانیشــتوان کەمتر بووە، هەروەها هاوســەرگیریی ناوخۆیی زۆر ئەنجامدراوە، هەروەها خێزانیش زۆرتر لە جۆری خێزانی ئاڵۆز و فراوان بووە و خزمان زیاتر بەیەکەوە ژیاون و کاروبژێوی و ئیشــی هەرەوەزیان بەیەکەوە بووە و کۆمەڵگاکە زیاتر کشــتوکاڵی بووە، لە لایەکیترەوە حزمـایەتی تـاکە ڕیگە و کەنـاڵی ئینتمـا و پەیوەنـدیەکـان بووە، بە گشــتی نەریتی بوون و خێلەکیبوون لەڕابردوودا زۆرتر و زەقتر بووە، بە گۆڕان لەم هۆکـارانەی ســەرەوە خزمـایەتیش گۆڕان لە ئـاســتی بەهێزیەکەیدا ڕوویداوە و بەرەبەرە لاوازبووە و زیاتر خزمایەتی لەنێوان خزمە نزیکەکەکان و ســەرەکیەکاندایە، بەڵام خزمایەتی گەر بە وردی ســەیربکرێت، هەر پەیوەندیەکی بنەڕەتیە و ڕۆڵی بەرچاوی خۆی هەیە، ڕاســتە وەکو جاران ســەردانی هەمیشــەیی و ڕۆژانە نیە، بەڵام لە کاتی لێقەومان و نەهامەتی و ناخۆشــیەکاندا، دەردەکەوێت کە تا ئێســتا پەیوەندیە خزمایەتیەکان چەند ماون و چەند ڕۆڵی بەرچاویان هەیە و زۆر چاوەڕوانیان لێدەکرێت. کە ســەردانی نەخۆشــخانەکان دەکەیت، دەبینیت زۆرترین ســەردانیکەری خزم و کەســوکاری لێیە ،هەروەها لەکاتی مردن و پرســە گێران، ئەوە هەر خزمانن لە پێشــی پێشــەوەن و کۆمەکی مادی و مەعنەوی خاوەن پرســە دەکرێت، لە کاتی خراپی ئابووری و نەداری و بوونی کێشەدا، هەر خزمەکان یەکەم کەسن کە بەهانای یەکتریەوە دەچن، بەویێیەی کۆمەڵگایەکی ئیسلامیشە، صلەی ڕەحم پێویستیە و جەختی لەسەر کراوەتەوە، بۆیە بە گشتی، خزمایەتی بە هەموو جۆرەکانیەوە، ڕۆڵی هەیە لە ژیانی کۆمەڵگای توێژینەوەدا و ڕەچاو دەکرێت.(90)

دووەم/ جۆرەکانی خزمایەتی

خزمـایەتی چەنـد جۆرێکی هەیە، هەروەهـا وەک هـاوســەرگیری و خێزان، خزمـایەتی لە کۆمەڵگـایەکەوە بۆ کۆمەڵگایەکی تر جیاوازە.(91) جۆرەکانی خزمایەتی ئەمانەن:

١-خزمایەتیی خوێنی(بایۆلۆجی):

ئەم جۆرە پشــت دەبەســتێت بە پەیوەندیی خوێن و ڕیشــەی هاوبەش، وەکو خزمایەتیی باوک بۆ کوڕ و کچەکەی، دایک بۆ کوڕ و کچەکەی، یان پەیوەندیی برا و خوشکەکان، یان بە گشتی خزمایەتی لەڕێگای دایک و باوکەوە.(92) ئەم خزمایەتیە سێ جۆری هەیە، ئەمانەن:

---

(89) محمد مصطفى احمد،بياره-دراسة سوسيوأنثروبولوجية، رسالة الماجستير،غير المنشورة،كلية الاداب،جامعة صلاح الدين،١٩٩٤،ص١١٢
(90) عزیز محمود عزیز، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو
(91) محمد الجوهري و علياء شكري،مقدمة فى دراسة الانثروبولوجيا،بدون مكان الطبع،القاهرة، ٢٠٠٧،ص٦٠-٦١
(92) سلوى عبدالحميد الخطيب ، المصدر السابق، ص٤٨

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

أ. خزمایەتیی خوێنی دایکی(بەرێ):

تاکەکەس دەگەڕێتەوە ســەر کۆمەڵێک لە خزمان و پەیوەندی خزمایەتی لەگەڵ خزمەکانیدا هەیە تەنها لەڕێگەی دایکەوە، واتە ئەو خزمانەی لەڕێگەی دایکەوە پێیانەوە دەبەسترێتەوە.(93)

ئەم هێلکاریە پێنج نەوە لە خزمەکانی کەسێکی دیاریکراو(من) لە هیڵی دایک ڕوون دەکاتەوە، تیینی ئەوە دەکرێت وێڕای ئەوەی خزمە نێرینەکان لەهێلی دایک لە چوارچێوەی خزمەکان دادەنرێن، بەڵام منداڵەکانی ئەو نێرینانە ناچنە ناوچوارچێوەی خزمە دایکیەکان، هەروەها تێبینی ئەوە دەکرێت خزمەکانی باوک هیچ بوونێکیان نیە لەســەر نەخشەی خزمایەتی.

ب. خزمایەتیی خوێنی باوکی(پشتێ):

خزمایەتی باوکی، بریتیە لە خزمایەتی تەنیا لەڕێگەی هێڵی نێرەکانەوە،(94) تاکەکەس دەگەڕێتەوە ســەر کۆمەڵێک لە خزمان، تەنها لە ڕێگەی باوکەوە.

ج. خزمایەتیی خوێنی هاوبەش(بەرێ و پشتێ):

ئەو خزمایەتیەیە کە تاکەکەس لەڕێگەی هەردوو هێڵی دایک و باوکەوە دەچێتەوە ســەر خزمەکانی و بە خزمی دادەنرێت.(95) ئەم جۆرە لە جیهانی هاوچەرخدا لە زۆرینەی کۆمەڵگاکاندا باوە، هەروەها لەڕابردووشــدا پەیڕەو کراوە، ئەم جۆرە لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی زیاتر بەرچاوترە وەک لە کۆمەڵگا ڕۆژئاواییەکان.(96)

لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا خزمایەتی لە هێڵی هاوبەشــەوەوەیە، واتا تاکەکەس دەبەســترێتەوە بە خزمانی باوکی و دایکیەوە، بەڵام بە گشــتی خزمایەتی وەک هەموو کۆمەڵگای کوردی، زیاتر بۆ باوک دەگەڕێتەوە، لەســەر ناســنامەش منداڵ بەناوی باوکیەتی، پێشتر خزمایەتی لە هێڵی باوکەوە زۆر بەهێز بووە، ژن کە شوی کردووە، زۆر دابڕاوە لە ماڵی باوکی و بۆتە ئەندامێکی ماڵی باوکی مێردەکەی(بەتایبەت کە زۆربەی خێزانەکان ئاڵۆزی درێژ بوون)، لەوێوە پەیوەندیی خۆی و ئەو منداڵانەی لە دایکبووون زیاتر بە خزمانی باوکەوە بووە، ئەمەش ڕەنگدانەوەی ئەوە بووە کە کۆمەڵگاکە مۆرکێکی پیاو سالارانەبووە. خزمایەتی پشتی پێشتر زۆر گرنگ بووە، دوور نەبووە گەر بەڕاستی بگوترێت تەنیا ئەوە بە خزمایەتی ڕاســتەقینە دادەنرێت، لەگەڵ ئەوەی خزمایەتی بەرێش هەر هەبووە و بەتایبەت لە ئێســتادا خزمایەتی بەرێش زیاتر لە جاران گرنگ بووە، بەڵام ئەگەر لە بنەڕەت و قوڵایی و واقعیانە ســەیری بکەین، هەر خزمایەتی پشتی زیاتر حسابی بۆ دەکرێت و، بەگشتی لە حاڵەتی زۆر تەنگانە و لێقەومان هەر پشت بە خزمانی پشت دەبەسترێت ،چونکە کۆمەڵگاکە وادەخوازێت و لە بنەڕەتدا بیرکردنەوەیەکی خێڵەکیانەی هەیە.(97)

لە ئێســتادا خزمایەتی لەرێگەی دایکیشــەوە بەهێزتر بووە، ئەمە زیاتر دەگەڕێتەوە، بۆ بچوکبوونەوەی خێزان و بەرزبونەوەی پێگەی ژن و زۆربوونی دەســتەڵاتی ژن لە خێزاندا، کە پێگە و دەســتەڵاتی ژن تاڕادەیەک هاســەنگی

(93) مليحة عوني قصير و معن خليل عمر، المصدر السابق، ص٣١٤

(94) عبد على سلمان، المصدر السابق، ص٥١

(95) مليحة عوني قصير و معن خليل عمر ، المصدر السابق، ص٣١٤

(96) علياء شكرى، المصدر السابق، ص٦٥

97() عزيز محمود عزيز، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پیشوو

بەخۆیەوە بینیوە و لەیەکتریەوە نزیکن و پەیوەندیەکانیان با شن و سەربەخۆن، ئەمە وایکردووە، خزمایەتی لەڕێگەی دایکەوە بەهێزتربێت لە جاران و، لەهەردوو هێڵی دایک و باوکەوە بێت.[98]

٢.خزمایەتیی ژنوژنخوازی:

ئەم جۆرە لە ئە نجـا می هـاوسـەرگیریەوە سـەرچـاوە دە گرێـت، کە مێرد دەبەسـتریتەوە بە ژنەکەی و کەسوکارەکەی(دایک و باوک و خوشـک و برا و ...هتد)هەروەها ژنیش دەبەستریتەوە بەمێردەکەی و کەسوکارەکەی(دایک و باوک و خوشک و برا و ...هتد.)[99]

خزمایەتی ژن و ژنخوازی کە لە کۆمەڵگاکەدا زیاتر بە خزمایەتی ژنان دەزانن، پێشتر هەر توێنرابووەوە لە خزمایەتی خوێنیدا، بەڵام لە ئێسـتادا، خزمایەتی ژن و ژنخوازیش بەهێزتر بووە لە بەر چە ند هۆکارێک، لەوانە: بەرزبوونەوە پێگەی ژن و باڵادەسـتبوونی ژن زیاتر لە جاران، هەروەها هاوسـەرگیریەکانیش بەئازادانە و ڕەزامەندی کچ و کوڕەکە دەکرێن، بۆیە هاوسەرگیریەکی ئارەزوومەندانەیە و دەرەکیە(پێشتر ناوخۆیی و زیاتر ژنبەژن و نا ئارەزوومەندانەبووە، لانی کەم ئارەزومە ندانە نەبووە وەک ئێسـتا) ئەمە وای کردووە هەردوو لا(کچ و کوڕ)ەکە پابە ند بن بە پەیوە ندیە خزمایەتیەکانیان و ڕەزامەندی یەکتر بەدەسـت بێنن.سـەرەنجام خزمایەتیەکەشـی خزمایەتیەکی بەهێز دەبێت،[100] هەروەها زاواش پێگەی بەرز بۆتەوە و وەک جاران نیە، کە زاوا دوورەپەرێز بکرێت و ماڵی باوکی کچ پەیوە ندیەکان لەگەڵیدا سنوردار بکەن و ڕووپێدانی لە لایەن خەزروو و ئەندامانی ماڵی باوک ژنەکەی عەیب بێت. لە کاتێکدا ئەمە لە ڕابردوودا نەنگی بوو، کە خەزوور لەگەڵ زاواکەی پەیوەندیی باش بێت و ڕووی بداتێ، بەڵام ئێسـتا ئەمە گۆڕاوە و تەنانەت خێزان هەیە، کچ و زاواکەیان لەگەڵ خۆیان دەژین و وەک کوڕی خۆیان مامەڵەی لەگەڵ دەکەن. بەگشـتی ئێسـتا زاوا و ژنبرا و خەسـو و خەزوور و بوک و ...هتد پەیوە ندیەکانیان بەهێزترن لە جاران و کەمتر بەر یەک دەکەون.[101] هۆکارێکی تری بەهێزبوونی، دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ئێسـتا پێویسـتیەکان زیاتر لەڕێگەی ماڵە خەزووران پڕدەکرێنەوە و نزیکترن لەیەکتری و لە کاروباری خێزانی ڕۆژانەدا هاوکاریی یەکتر دەکەن.[102]

لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا بە بەراورد بە ڕابردوو و خزمایەتی خوێنی، خزمایەتی هاوسـەرگیری لە ئێسـتادا زۆرتر بووە، وە گرنگیی خۆی هەیە چونکە بۆتە هۆی تێکەڵاویی نێوان پێکهاتە خێڵەکیەکانی ناو ڕانیە و تێکەڵاوی لەگەڵ ناوچەکانی دەوروبەر و شاروشارۆچکەکانی تری وەک قەڵادزێ و کۆیە و ڕواندوز و سلێمانی و هەولێر ...هتد. بەتایبەت کە ئێستا هاو سەرگیریی دەرەوەی خزمان زۆرتر ئەنجامدەدرێت، خزمایەتی کشاوە و فراوانتر بووە، بەڵام کەمتر قوڵ بۆتەوە و بەهێزیی جارانی نەماوە، هەروەها بەگشتی لە رابردوودا چونکە هاوسەرگیری زۆرتر ناوخۆیی بووە، یان ژن بەژن بووە، زۆر جاریش ژن بەژنی ناوخۆیی بووە، بۆیە خزمایەتی، زۆرتر لە ئێسـتا بە هێزتر و جێگیرتر بووە، بەکەمبوونەوەی ئەم جۆرە هاوسـەرگیریە، خزمایەتیش بەرەوە لاوازبوون ڕۆشـتووە، بەڵام لە هەمانکاتدا، یەکێک لە

---

(98) خیراللە عبداللە عبداللە، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

(99) محمد عبده محبوب،طرق البحث الانتروبولوجی-النسق القرابی،دار المعرفیة الجامعیة،الاسکندریة،١٩٨٥،ص٣٢

(100) عمر امین علی، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

(101) سامان حاجی سلێمان، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

(102) ئاکۆ خدر حسن، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

هۆکارەکانی مانەوەی خزمایەتی لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا، تا ئێستا بوونی ئەو خێزانانەیە کە بەرەنجامی ژنبەژن و هاوسەرگیری ناوخۆیین لە رابردوودا، لێرە ئەوە دەردەکەوێت کە هاوسەرگیری و خێزان و خزمایەتی و جۆرەکانیان، چەندە کاریگەریان بەسەر یەکتریەوە هەیە، بە گۆڕان لە هەر یەکێکیان گۆڕان لەوی تریشیان ڕوودەدات.

٣. خزمایەتیی کۆمەڵایەتی:

لێرەدا هیچ کام لە پەیوەندیی خوێنی یان هاوسەرگیری لە نێوان کەسەکاندا نیە، بەڵکو کەسەکان هەست بە پەیوەندیەکی مەعنەوی دەکەن لەبەرامبەر یەکتریدا، هەروەکو ئەندامێک بێت لە خێزانەکەیاندا.[103]چەند جۆرێکە: یەکەمیان لەڕێگای شوێنەوەیە، ئەم جۆرە نە خوێنیە و نە هاوسەرگیریە، بەڵکو لە ڕێگای هاوشوێنیەوە دروست دەبێت، واتا کۆمەڵێک کەس و خێزان لە شوێنێکی دیارکراو و نزیک لە یەکتر نیشتەجێدەبن و پەیوەندی و تێکەڵی لە نێوانیاندا هەیە و ناسیاوی و خزمایەتی (یەکماڵەیی) لە نێوانیاندا دروستدەبێت، ئەمەش بە هۆی بە هێزی پەیوەندیان لەگەڵ یەکتر و هاموشۆی زۆری یەکتر.[104] دووەمیان لە ڕێگای کردنەمنداڵی خۆ (تبنی)، کە لێرەدا هیچ پەیوەندیەکی خوێنی و هاوسەرگیری لە نێوان ئەندامانی خێزانەکە و کەسی تەبەنیکراودا نیە، بەڵام سودمەندە بە زۆرێک لەو مافانەی، کە ئەندامانی تری خێزانەکە لێی سودمەندن.[105]

هەروەها زۆر جار بەرەنجامی خزمایەتیی کۆمەڵایەتی و تێکەڵیی زۆر، **خزمایەتیی شیری** پەیدا دەبێت، کە جۆرە خزمایەتیەکە ، بەهۆی هاو شیربوونی دوو کەس دێتە کایەوە، کە دیارە لە ڕووی شەرعیەوە هاو سەرگیری نێوان کچ و کوڕێک، کە شیریان لە دایکێک خواردبێت، ڕێپێدراو نیە، چونکە بونەتە خوشک و برای شیری.[106]

لە کۆمەڵگای توێژینەوە لە ڕابردوودا خزمایەتیی کۆمەڵایەتی بەهێز بوو و ئێستاش هەر هەیە، لەگەڵ ئەوەی شارەکە پێکهاتەیەکی خێڵەکیی جۆراوجۆری هەیە، بەڵام لە دوو ئاستدا هاوشوێنی دروستکەری ئەو پەیوەندیە بوو، لە ئاستێکدا شارەکە خۆی کە بچوک بووە، خەڵک بەگشتی یەکتری ناسیوە و ئەوەشی لەگەڕەکەکاندا لە نزیک یەکتر بووە، زیاتر تێکەڵی یەکتر بووە و بەهێزی دراوسێیەتی یەکێکە لەوانە، هەروەها لە ئاستێکیکی تردا، ئەصلی شوێنی دانیشتوانەکەی بووە، کە لە کوێوە هاتوون، بۆ نمونە خەڵکی میرزا ڕۆستەمی کە پێشتر لە میرزا رۆستەم بوونە و دوایی هاتونەتە رانیە، تێکەڵاویان زۆر بووە لەگەڵ یەکتری وەک کەسوکاری یەک بینراون، لە کاتێکدا بەشێکیان تەنیا پەیوەندیە هاوشوێنیەکەی پێشوویان ئەمەی دروستکردووە، ئەمە بۆ خەڵکی ناوچەکانی تر و خێڵەکانی تریش بەهەمان شێوەیە، تەنانەت خەڵکی ئەو شوێنانە کە هاتونەتە ناو شاری ڕانیەش، بە گشتی لە نزیک یەکتری نیشتەجێبوون، کە ئەمە تا ئێستاش دیارە، هەرچەندە شارەکە ڕووبەری بەرفراوانتر و گەڕەکەکانی زیاتر و دانیشتوانی زۆرتربووە، بۆ نمونە خەڵکی ڕەسەنی شاری ڕانیە زیاتر لە گەڕەکی قەڵات، خۆشناوەکان زیاتر لە گەڕەکی سەرا و ئازادی دوو، ئاکۆکان لە گەڕەکی کۆدۆ و کارۆخ ئازادی یەک، جافەکان لە گەڕەکی ئازادی یەک و ئازادی دوو و سەرا و ڕەشەمێرگ بوون و ...هتد. لە لایەکی ترەوە بەگشتی ڕانیە وەک شوێنێکی نیشتەجێبوونی هەموو ئەو پێکهاتە

103() سلوى عبدالحميد الخطيب، المصدر السابق، ص٤٦

104() عزەت فتاح حمەصالح، ژیانی کۆمەڵایەتیی هەورامان، سەرچاوەی پێشوو، ل٥١

105() سلوى عبدالحميد الخطيب، المصدر السابق، ص٤٦

106() مەنسور وسووقی و عەلی ئەکبەر نیک خولق، بنەماکانی کۆمەڵناسی، و: سیروان محمد حاجی، خانەی موکریانی بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر، ٢٠١٣، ل ٢٠٤-٢٠٥

دانیشـــتوانیە جۆراوجۆرە، شـــوێنێکی گرنگی ئەم پەیوەندیە بووە و خەڵکی بێ جیاوازی و لەبەر چاو گرتنی ئەصـــلی شوێنی خۆی پەیوەندیی دروستکردووە و تێکەڵی یەکتری بووە، ئەمەش یەکێک بووە لەو هۆکارانەی کە ڕانیە شوێێکی دڵگیر و خواستراو بۆ نیشتەجێوبوون و فراوانبوون و زیادبوونی دانیشتوانی و خەڵکی(بە تایبەت ئەوانەی لە ناوچە و شارەکانی تر بە هەر هۆیەک بێت هاتوون تێیدا بمێننەوە و نیشتەجێوون) تێیدا هە ست بە نامۆیی نەکەن و خۆیان بە خاوەن ماڵ بزانن. (107)

سەبارەت بە خزمایەتیی کۆمەڵایەتی لە ڕێگای کردنە منداڵی خۆ (تبنی)ەوە، لەڕانیەدا تاک و تەرا ئەگەر هەبوبێت و هەبێت، بەڵام لە حاڵەتی لێقەومان و پێوستی، یان مردنی دایک و باوک، سەرپەرشتی منداڵەکان لە لایەن مام و باپیر لە ئەستۆگیراوە و زۆرجاریش خراونەتە سەر ناسنامەی خێزانەکە.(108)

هەروەها سـەبارەت بە خزمایەتی شـیری، لە پێشـتردا بەهۆی تێکەڵی زۆر و بەیەکەوەژیان و نزیکی و دراوسـێەتی، بەهۆی زۆری لەدایکبوون، منداڵ جێهێشتن لای یەکتر و یەکماڵەیی، هەموو ئەمانە هۆکاربوونە بۆ ئەوەی دایکێک شیر بدات بە منداڵی تریش، لێرەوە برای شـیری و خوشـکی شـیریش پەیدا بووە، کە پێیانگوتراوە هاوشـیرە، ئەمە شـتێکی دیار و تێبینیکراو بووە و ئێسـتاش شـوێنەواری ڕابردوو ماوە، زۆرجار گەر ئەم هاوشـیریە نەبووایە هاوسـەرگیری لە نێوان کچ و کوڕیک ڕوویدەدا، بەڵام لە ئێستادا شیرپێدان بە منداڵی کەسێکیتر کەمە.(109)

سێیەم/ زاراوەکانی خزمایەتی

یەکێک لە هەنگاوە گرنگەکانی توێژینەوە لە خزمایەتی، تۆمارکردنی زاراوەکانی خزمایەتیە، کە بریتیە لەو زاراوانەی بەکـاردەهێنرێن لە بـانگکردنی خزمەکـان و قســەکردنیـان لەگەڵ یەکتری.(110) ئەم زاراوانە گرنگیی خۆیـان هەیە، مرۆڤناســـان توێژینەوەیان لەم زاراوانە و چۆنیەتی بەکارهێنان و جیاوازیان لە کۆمەڵگایەکەوە بۆ کۆمەڵگایەکی تر کردووە، بەوپێیەی گرنگیـان هەیە و دووری و نزیکی خزمـایەتی و چۆنێتی ڕەفتـار و مـامەڵەکـان دەردەخەن و دیاریدەکەن، هەروەها ئاڵۆزی و سادەییەکان بە گوێرەی جیاوزاویی کۆمەڵگاکان دەگۆڕیت.(111)

زاراوە خزمـایەتیەکـان لە بنەڕەتـدا ئـامـاژەیەکی زمـانەوانین، بە هێزێکی کۆمەڵایەتی بـارگـاویکراون و هەڵگری پێـدراوێکی کلتوری و کۆمەڵایەتین، بە دووبـارەبوونەوەیـان لە زەینی ئەنـدامـانی کۆمەڵگـادا، وێنەیەکی دیـاریکراو دروستدەکات، بەهۆی زاراوە خزمایەتیەکان شوێنی تاکەکەس لە نێو کۆمەڵەی خزماندا دیاریدەکرێت.(112)

---

(107) عمر امین علی، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

(108) خیرالله عبدالله عبدالله، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

(109) سامان حاجی سلێمان، بەشێک لە چاوپێکەوتنی پێشوو

110() محمد عبده محبوب، طرق البحث الانثروبولوجی-النسق القرابی، المصدر السابق، ص٣٣

111() احمد ابوزید، المصدر السابق،ص٣٨٠

112() ڕێبین ڕەسوڵ و دیار عەزیز،ئەنترۆپۆلۆژیا-لێکۆڵینەوەیەکی تیۆری، دەزگای چاپ و پەخشی ڕێبین، هەولێر، ٢٠٠٤، ل٢٦٢-٢٦٣

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

بە گشتی زاراوە خزمایەتیەکان دابەشدەبن بە سەر سێ دەستەدا، ئەمانەن:

دەستەی یەکەم: بریتیە لە **زاراوە تایبەت و دیاریکراوەکان**، کە بەکاردێن بۆ کەسە دیاریکراوەکانی کەسێک، بە زۆری ئەندامانی خێزانی ناوکی دەگرێتەوە، وەک باوک، دایک، برا، مێرد، ژن، کچ، کوڕ. ئەم زاراوانە بەکارنایەن تەنها بۆئەو کەسە دیاریکراوانە نەبێت، کە واتایەکی ڕوونی دیاریکراویان هەیە و ناودەبرێن بە زاراوەی تایبەت.(113)

دەستەی دووەم: پێیان دەگوترێت **زاراوە وە صفیەکان**، دروستدەکرێن لە ڕێگای زیاد کردن و خستنەسەری زاراوە جۆریەدیاریکراوەکان، وەصــفی خزمایەتی نێوان خزمەکان دەکات، هەموو ئەو پلە خزمایەتیانەی دەکەونە دەرەوە خێزان، هەرچەندە دووریش بێت، وەک باپیر،نەنک، مام و خاڵ و پور و ئامۆزا و ...هتد.(114)

د ەســتەی ســێیەم: **زاراوە پۆلێنکەرەکانیان** پێدەگوترێت، کە زیاتر بڵاوە لە کۆمەڵگا خێلەکیەکان(ســەرەتایی)، زاراوەیەکی خزمایەتی لە زاراوە جۆریەکان بۆ کەسانێک بەکاردێن کە بەپەیوەندیی خزمایەتیی جیاواز بەستراوەتەوە بەو کەســەی ئەو زاراوەیە بەکاردێنێت.وەکو وشــەی (Uncle)ی ئینگلیزی کە بۆ مام و خال و ئامۆژن و خاڵۆژنیش(*) بەکاردێت(115).

لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا، ژمارەیەکی زۆری زاراوە خزمایەتیەکان هەن و بەکاردێن، بڕوانە خشتەی(١)

خشتەی(١)زاراوەکانی خزمایەتی لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا نیشان دەدات(116)

ز	خزمەکان	زاراوەی وەصفی (*)		زاراوەی بانگکردن(**)	
		قسەکەر- نێر	قسەکەر- مێ	بانگکەر- نێر	بانگکەر- مێ
1	باوک(باب)	بابمە	بابمە	بابە	بابە
2	دایک(داک)	داکمە	داکمە	دایە	دایە
3	برا	برامە	برامە	ناوی خۆی، کاکە	ناوی خۆی، کاکە
4	خوشک	خوشکمە	خوشکمە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
5	کوڕ	کوڕمە	کوڕمە	کوڕم، ناوی خۆی	کوڕم، ناوی خۆی
6	کچ	کچمە	کچمە	کچم،ناوی خۆی	کچم،ناوی خۆی
7	باوکی باوک	باپیرمە	باپیرمە	باپیرە،بابەگەورە	باپیرە،بابەگەورە
8	دایکی باوک	نەنکمە	نەنکمە	نەنە،نەنێ، دایەگەورە	نەنە،نەنێ،دایەگەوەر
9	برای باوک	ماممە	ماممە	مامە	مامە
10	خوشکی باوک	پورمە	پورمە	پورێ، پورە	پورێ، پورە
11	باوکی دایک	باپیرمە	باپیرمە	باپیرە،بابەگەورە	باپیرە،بابەگەورە
12	دایکی دایک	نەنکمە	نەنکمە	نەنێ، نەنە، دایەگەورە	نەنێ، نەنە، دایەگەورە
13	برای دایک	خاڵمە	خاڵمە	خاڵە	خاڵە
14	کوڕی مام	ئامۆزامە، مامۆزامە	ئامۆزامە، مامۆزامە	ناوی خۆی	ناوی خۆی

113() احمد ابوزید،المصدر السابق، ص٣٨١

(114) المصدر النفسە، ص٣٨٢-٣٨٣

(*) لە کۆمەڵگای توێژینەوەشدا زاراوەی لەم جۆرەی تێدایە، وەک پور، نەنک، باپیر، خەسوو، خەزور

115() احمد ابوزید، المصدر السابق ، ص٣٨٣

(116) کاری توێژەر بە پشتبەستن بە: عزت فتاح حمەصال، ابلاخ، المصدر السابق، ص٧٨

(*) قسەکەر (نێر، مێ) چۆن وەصفی خزمەکانی دەکات

(**) بانگکەر (نێر، مێ) چۆن بانگی خزمەکانی دەکات

15	کچی مام	ئامۆزامە،مامۆزامە	ئامۆزامە،مامۆزامە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
16	ژنی مام	ئامۆژنمە،مامۆژنمە	ئامۆژنمە،مامۆژنمە	ئامۆژن	ئامۆژن
17	کوری پور	پورزامە	پورزامە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
18	کچی پور	پورزامە	پورزامە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
19	کوری خاڵ	خاڵۆزامە	خاڵۆزامە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
20	کچی خاڵ	خاڵۆزامە	خاڵۆزامە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
21	ژنی خال	خاڵۆژنمە	خاڵۆژنمە	خاڵۆژن	خاڵۆژن
22	خوشکی دایک	پورمە	پورمە	پورێ، پورە	پورێ، پورە
23	کوری پور	پورزامە	پورزامە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
24	کچی پور	پورزامە	پورزامە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
25	هاوسەری پور	مێردی پورمە،زاوامانە	مێردی پورمە، زاوامانە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
26	هاوسەری خوشک	مێردی خوشکمە،زاوامانە	مێردی خوشکمە، زاوامانە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
27	هاوسەری کچ	زاوامە	زاوامە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
28	باوکی هاوسەر(ژن)	خەزوورمە	------	مامە	------
29	دایکی هاوسەر(ژن)	خەسوومە	------	ئامۆژن	------
30	باوکی هاوسەر(مێرد)	------	خەزوورمە	------	مامە
31	دایکی هاوسەر(ژن)	------	خەسوومە	------	ئامۆژن
32	ژنی برا	براژنمە	براژنمە	براژن	براژن
33	کوڕی برا	برازامە	برازامە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
34	کچی برا	برازامە	برازامە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
35	کوڕی خوشک	خوشکەزامە،خوارزامە	خوشکەزامە، خوارزامە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
36	کچی خوشک	خوشکەزامە،خوارزامە	خوشکەزامە، خوارزامە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
37	هاوسەری کوڕ	بوکمە	بوکمە	کچم، ناوی خۆی	کچم، ناوی خۆی
38	کوری کوڕ	کوڕەزامە	کوڕەزامە	کورم، ناوی خۆی	کورم، ناوی خۆی
39	کچی کوڕ	کوڕەزامە	کوڕەزامە	کچم، ناوی خۆی	کچم، ناوی خۆی
40	کوڕی کچ	کچەزامە	کچەزامە	کورم ، ناوی خۆی	کورم ، ناوی خۆی
41	کچی کچ	کچەزامە	کچەزامە	کچم، ناوی خۆی	کچم، ناوی خۆی
42	هاوسەر(ژن)	ژنمە،ماڵەوەمانە	------	ژنەکە، ناوی خۆی	-------
43	برای ژن	ژنبرامە	-------	ناوی خۆی	------
44	خوشکی ژن	ژنخوشکمە	-------	ناوی خۆی	------
45	هاوسەر(پیاو)	-------	مێردمە، پیاومە	-------	پیاوەکە، ناوی خۆی
46	برای مێرد	-------	شوبرامە، هێوەرمە	-------	ناوی خۆی
47	خوشکی مێرد	-------	دشمە	-------	ناوی خۆی
48	مامی باوک	مامی بابمە	مامی بابمە	مامە	مامە
49	پوری باوک	پوری بابمە	پوری بابمە	پورێ، پورە+ناوی خۆی	پورێ، پورە+ناوی خۆی
50	کوری مامی باوک	ئامۆزای بابمە،ئامۆزامە	ئامۆزای بابمە، ئامۆزامە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
51	کچی مامی باوک	ئامۆزای بابمە، ئامۆزامە	ئامۆزای بابمە، ئامۆزامە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
52	کوری پوری باوک	پورزای بابمە	پورزای بابمە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
53	کچی پوری باوک	پورزای بابمە	پورزای بابمە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
54	خاڵی باوک	خاڵی بابمە	خاڵی بابمە	خاڵە	خاڵە

55	کوڕی خاڵی باوک	خاڵۆزای بابمە	خاڵۆزای بابمە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
56	کچی خاڵی باوک	خاڵۆزای بابمە	خاڵۆزای بابمە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
57	پوری باوک	پوری بابمە	پوری بابمە	پورێ، پورە	پورێ، پورە
58	کوڕی پوری باوک	پورزای بابمە	پورزای بابمە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
59	کچی پوری باوک	پورزای بابمە	پورزای بابمە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
60	مامی دایک	مامی داکمە	مامی داکمە	مامە	مامە
61	کوڕی مامی دایک	ئامۆزای داکمە	ئامۆزای داکمە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
62	کچی مامی دایک	ئامۆزای داکمە	ئامۆزای داکمە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
63	پوری دایک	پوری داکمە	پوری داکمە	پورێ، پورە	پورێ، پورە
64	کوڕی پوری دایک	پورزای داکمە	پورزای داکمە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
65	کچی پوری دایک	پورزای داکمە	پورزای داکمە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
66	خاڵی دایک	خاڵی داکمە	خاڵی داکمە	خاڵە	خاڵە
67	کوڕی خاڵی دایک	خاڵۆزای داکمە	خاڵۆزای داکمە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
68	کچی خاڵی دایک	خاڵۆزای داکمە	خاڵۆزای داکمە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
69	پوری دایک	پوری داکمە	پوری داکمە	پورێ، پورە	پورێ، پورە
70	کوڕی پوری دایک	پورزای داکمە	پورزای داکمە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
71	کچی پوری دایک	پورزای داکمە	پورزای داکمە	ناوی خۆی	ناوی خۆی
72	کچی ژن	زڕکچمە	-------	ناوی خۆی، کچم	-------
73	کوڕی ژن	زڕکوڕمە	-------	ناوی خۆی، کوڕم	-------
74	کوڕی مێرد	-------	زڕکوڕمە	-------	ناوی خۆی، کوڕم
75	کچی مێرد	-------	زڕکچمە	-------	ناوی خۆی، کچم
76	مێردی دایک	زڕبابمە	زڕبابمە	ناوی خۆی، بابە،	ناوی خۆی، بابە،
77	ژنی باوک	زڕداکمە	زڕداکمە	دایە، دادە	دایە، دادە
78	ژنی مێرد	-------	هەوێمە	-------	ناوی خۆی
79	ژنی برای مێرد	-------	هاوگیانمە	-------	ناوی خۆی
80	مێردی خوشکی ژن	ئاوەڵزاوامە	-------	ناوی خۆی	-------

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

دەرئەنجام

1. هاوسەرگیری لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا، گرنگیی زۆری پێدەدرێت ، لە ڕووی گرێبەست و دانپێدانانیەوە، ئاینیە و بە شێوەیەکی فەرمیش لە دادگا تۆمار دەکرێت.

2. لە ئێستای کۆمەڵگای توێژینەوەدا، هاوسەرگیری تاکژنی و هاوسەرگیریی دەرەکی و هەڵبژاردنی ئازادانە باوترین جۆری هاوسەرگیرین، بەڵام لە ڕابردوودا هاوسەرگیری ناوخۆیی و ژنبەژن زۆر پەیڕەو کراون و، ئێستاش لای چینی ئاغاکان هاوسەرگیری ناوخۆیی پەیڕەودەکرێت.

3. لەکۆمەڵگای توێژینەوەدا، لەگەڵ ئەوەی مەڕاسیمی هاوسەرگیری گۆڕانی بەسەردا هاتووە، بەڵام هەر گرنگیی پێدەدرێت، مافی دۆزینەوە و هەڵبژاردنی هاوسەر لە دەستی کوڕ و خێزانی کوڕدایە، هەروەها ڕەزامەندی کوڕ و کچەکە زۆر ڕەچاو دەکرێت، لە کاتێکدا لە ڕابردوودا، زۆر کەم ئەمە ڕەچاو کراوە، بەتایبەت ڕەزامەندیی کچ، زیاتر خێزان و گەورەکانی بڕیاریان لەسەر هاوسەرگیری کوڕ و کچ داوە.

4. تا ئێستا خێزان گرنگترین یەکە و دامەزراوەی کۆمەڵایەتیی کۆمەڵگای توێژینەوەیە، گرنگی و ئەرکی زۆری هەیە، وەک ئەرکی پڕکردنەوەی سێکسی نێوان ژن و مێرد و لەدایکبوونی منداڵ و زۆربوون، ئەرکی ئابووری و بژێوی ئەندامانی خێزان، پاراستنی ئەندامانی خێزان، پەروەردەکردنی ئەندامانی و دروستکردنی کەسێتی و پێگەی کۆمەڵایەتی.

5. تا ئێستا دەستەڵات لە هەموو جۆرەکانی خێزاندا باوکسالاریە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، بەراورد بەڕابردوو، پێگەی ژن و دەستەڵاتەکانی زیادیان کردووە بەهۆی خوێندن و کارکردنی ژن و پەیداکردنی داهاتی خێزان و گۆڕانی کۆمەڵایەتی وکلتوری و شێوەی بیرکردنەوە.

6. لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا، گۆڕان لە جۆرەکانی خێزاندا ڕوویداوە، بە جۆرێک لە خێزانی فراوان و ئاڵۆزەوە گۆڕاوە بۆ خێزانی بچوک و سادە، لە ئێستادا باوترین و زۆرترین جۆری خێزان، خێزانی سادەیە. ئەمەش لەژێر کاریگەریی گۆڕانی ژیانی ئابووری و گۆڕانی کۆمەڵایەتی و کلتوری.

7. لەگەڵ ئەوەی خزمایەیەتی بەبەراورد بە ڕابردوو لاواز بووە، ئەمەش لەژێر کاریگەریی زۆربوونی ژمارەی دانیشتوان و کەمبونەوەی هاوسەرگیریی ناوخۆیی و زۆربوونی هاوسەرگیریی دەرەکی، هەروەها بچوکبوونەوە خێزان و کەمبوونەوەی کاری هەرەوەزی و گۆڕان لەسەرچاوەکانی داهات و بەرهەمهێنان، بەڵام تا ئێستا لە کۆمەڵگای توێژینەوەدا خزمایەتی هەر بەهێزە ، کاریگەریی لەسەر زۆربەی لایەنەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی هەیە، لە لایەکی ترەوە تا ئێستا خزمایەتیی خوێنی لەڕێگای باوکەوە بەهێزترین جۆری جزمایەتیە، بەڵام بەراورد بەڕابردوو خزمایەتیی خوێنی لەڕێگای دایکەوە و، هەروەها خزمایەتی لەڕێگای هاوسەرگیریەوە بەهێز بووە.

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

پێشنیار

1. پەرەپێدان و ئەنجامدانی توێژینەوەی زانستی لە هەموو بوارەکانی کۆمەڵگای کوردی و ناوچە جیاجیاکانی، بەتایبەتی توێژینەوەی کۆمەڵناسی و مرۆڤناسی لەسەر شێوە ژیانی کۆمەڵایەتی و کلتوری، کە تا ئێستا توێژینەوەی کەمی لەسەر ئەنجامدراوە، هەروەها بە هەند وەرگرتنی دەرەنجامەکانی، بە مەبەستی پاراستنی کلتوری کوردی و گەشەپێدانی ژیانی کۆمەڵایەتی و کلتوری.

2. پێشنیار دەکەم بۆ حکومەتی هەرێمی کوردستان گرنگی بدات بە هاوسەرگیری و کارئاسانیکردنی بۆ گەنجان. هەروە ها گرنگی بدات بە قەوارەی خێزان و لەبەریەکهەڵنەوەشانی، لەڕێگای چارەسەرکردنی کێشە دارایی و پەروەردەییە سەردەمیەکان، چاودێریکردنی ئامرازەکانی ڕاگەیاندن و بڵاوکردنەوەی هۆشیاریی خێزانی.

3. ئەندامانی کۆمەڵگای توێژینەوە پەرە بە پەیوەندیە خزمایەتیەکان بدەن، وەک پەیوەندیەکی ئامادەی پێویست، دوور لە دەمارگیری و، هەروەها خزم خزمێنە تێکەڵی کاروباری کارگێڕیی فەرمانگەکان نەکرێت.

سەرچاوەکان

یەکەم: سەرچاوە کوردیەکان

أ)کتێب

1. ا.م.مینتیشـــاشــفیلی، کورد(کورتەی پەیوەندیی کۆمەڵایەتی-ئابووری، رۆشـــنبیری و گوزەران)، و: عیزەدین مستەفا رەسوول،دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوی موکریانی،چاپخانەی خانی، دهۆک، ٢٠٠٨

2. ئی.ئـار.لیچ، ڕەوشـــی ئـابووری و کۆمەڵایەتیی کوردی ڕەوانـدز، و: عەزیز گەردی، بەڕێوەبەرایەتی خـانەی وەرگێران، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، ٢٠٠٥

3. ئیبراهیم ناصـر، زانسـتی کۆمەڵناسـی پەروەردەیی، و: دانا نادر محەمەد، لە بڵاوکراوەکانی کتێبخانەی هەژار موکریانی، چاپخانەی چوارچرا، هەڵەبجە،٢٠١٣

4. ئیحسـان محەمەد ئەلحەسـەن، ئینسـایکلۆپیدیای کۆمەڵناسـی، و: دانا مەلا حەسـەن، دەزگای چاپ و پەخشـی سەردەم، سلێمانی، ٢٠١٢

5. ئەنتۆنی گیدنز، کۆمەڵناسی، و:حەسەن ئەحمەد مستەفا، دەزگای وەرگێران، هەولێر، ٢٠٠٩

6. بەدرخان سـندی، کۆمەڵگای کوردەواری لە دیدی رۆژهەڵاتناسـیدا، و: ئیسـماعیل ئیبراهیم سـەعید، دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوی موکریانی، چاپخانەی خانی، دهۆک، ٢٠٠٨

7. بەرێوەبەرایەتی ئاماری سلیمانی، ژووری شیکاری زانیاری

8. پەیتەر کلۆس، ئەنترۆپۆلۆژی کلتوری، و: خلیل محمد شلماسی، چاپخانەی بەدرخان، سلیمانی، ٢٠٠٢، ل٩٥

9. تاهیر حەسـۆ زێباری، محەمەد حوسـێن شـوانی،دەروازەیەک بۆکۆمەڵناسـی،دەزگای چاپ و پەخشـی سەردەم،سلێمانی، ٢٠١٣

10. تۆمابوا، ژیانی کوردەواری، و: حمە سعید حمەکریم، بەڕێوەبەرێتی چاپخانەی زانکۆی سلێمانی، ١٩٨٠

11. ڕێبین ڕەسوڵ و دیار عەزیز،ئەنترۆپۆلۆژیا-لێکۆڵینەوەیەکی تیۆری،دەزگای چاپ و پەخشی ڕێبین،هەولێر، ٢٠٠٤

12. فەخرەدین ئامێدیان، فەرهەنگی شیکاری زاراوەکانی کۆمەڵناسی، ناوەندی چاپی شەمیم، سنە، ٢٠١٣، ل٥٣٦

13. محەمەمەد شـوانی، بنچینەکانی ئەنترۆپۆلۆژیای گشـتی، بەرگی ١، لە بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی کۆمەڵناسـان و دەروونناسانی کوردستان، بێ چاپخانە و شوێن، ٢٠١٧

14. ملیحة عونی القصـیر و صـبیح عبدالمنعم احمد، سـۆسـیۆلۆژیای خێزان، و: صـابر بکر بۆکانی، سـەنتەری توێژینەوە و لێکۆڵینەوەی کۆمەڵایەتی و تاوان، چاپخانەی داناز، سلێمانی، ٢٠٠٢

15. مەنسـور وسـووقی و عەلی ئەکبەر نیک خولق، بنەماکانی کۆمەڵناسـی، و: سـیروان محمد حاجی، خانەی موکریانی بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر، ٢٠١٣

JZSB p-ISSN: 1813-0852, e-ISSN: 2617-3034

16. نەوشیروان مستەفا ئەمین، بەدەم ڕێگاوە گوڵچنین؛چەندبابەتێکی کۆمەڵناسی، کتێبی یەکەم- بەرگی دوەم، الدار العربیة للعلوم ناشرون، لبنان، ٢٠١٥

17. هینی هارۆلد هالسن، ژیانی ئافرەتی کورد، و: عەزیز گەردی،چاپخانەی کۆڕی زانیاریی عێراق-دەستەی کورد، بەغداد، ١٩٨٣

ب)توێژینەوەی ماستەر و دکتۆرا

18. عزەت فتاح حمەصالح، ژیانی کۆمەڵایەتیی هەورامان،توێژینەوەیەکی سۆسیۆ ئەنترۆپۆلۆجی یە، کۆلێجی زانستە مرۆڤایەتیەکان، زانکۆی سلێمانی، ٢٠٠٥

ج) دامەزراوەی حکومی

19. بەڕێوەبەرایەتی ئاماری سلێمانی، ژووری شیکاری زانیاری

20. دادگای بەرایی رانیە، ئاماری هاوسەرگیریی ٢٠١٨، ژووری ژمارە ٩ ، ١٤

21. قایمقامیەتی قەزای ڕانیە، بەشی خۆراکی ڕانیە، پسولەی خۆراکی ٢٠١٨

دووەم: سەرچاوە عەرەبیەکان

أ)کتێب

22. احسان محمد الحسن، البناء الاجتماعی و الطبقیة، دار الطلیعة للطباعة والنشر، بیروت، ١٩٨٥

23. احمد ابو زيد، البناء الاجتماعی-مدخل لدراسةالمجتمع-الانساق، الهيئة المصرية العامة للكتاب فرع الاسكندريه،١٩٧٩

24. سلوی عبدالحمید الخطیب، نظرة فی علم الاجتماع الاسری، مکتبة الشقری، الریاض ، ٢٠٠٧

25. شاکر مصطفی سلیم، المدخل الی الانثروبولوجیا، مطبعة العانی، بغداد، ١٩٧٥

26. عبد علی سلمان،الانثروبولوجیا الاجتماعیه،وزارة التعلم العالی والبحث العلمی،جامعة صلاح الدین،بدون سنة الطبع

27. قیس النوری، المدخل الی علم الانسان، وزارة تعلیم العالی والبحث العلمی، بغداد،١٩٨٢

28. لوسی میر، مقدمة فی الانثروبولوجیا الاجتماعیة، ت: شاکر مصطفی سلیم، دار الحریة للطباعة والنشر، بغداد،١٩٨٣

29. محمد الجوهری و علیاء شکری،مقدمة فی دراسة الانثروبولوجیا،بدون مکان الطبع،القاهرة، ٢٠٠٧

30. محمد بن احمودة، الأنثروبولوجیا البنیویة، دار محمد علی الحامی للنشر، تونس، ١٩٨٧

31. محمد عبده محبوب،طرق البحث الانثروبولوجی-النسق القرابی،دار المعرفیة الجامعیة،الاسکندریة،١٩٨٥

32. مليحة عوني قصير و معن خليل عمر،مدخل الی علم الاجتماع،وزارة تعليم العالي والبحث العلمي،بغداد،١٩٨١

ب)توێژینەوەی ماستەر و دکتۆرا

33. عزت فتاح حه صالح، ابلاخ-درا سة انثروبولوجية، اطروحة دكتورا، غير النشورة، كلية علوم الانسانية، جامعة السليمانية، ٢٠١٢

34. محمد مصطفى احمد،بياره-دراسة سوسيوأنثروبولوجية، رسالة الماجستير،غير المنشورة،كلية الاداب،جامعة صلاح الدين،١٩٩٤

سێیەم: سەچاوە فارسیەکان

کتێب

35. باقر ساروخانى، مقدمه‌اى بر جامعه‌شناسى خانواده، نشر سروش، تهران، ١٣٨٥

36. حميد عضدانلو، اشنايى با مفاهم اساسى جامعشناسى،نشر نى، تهران، ١٣٨٦

37. كنراد فيليپ كتاک، انسان شناسى، كشف تفاوت هاى انسانى، ترجمه: محسن ثلاثى، انتشارات علمى، تهران،١٣٨٦

38. ناصر فكوهى، مبانى انسان شناسى، نشر نى، تهران، ١٣٩٦

چوارەم: سەرچاوە ئینگلیزیەکان

کتێب

39. David H.Olson and John Defarin, Marriages & Families, Published by McGraw-Hill,New York,2006

40. Nigel Rapport and Joanna Overing, Social and Cultural Anthropology, published in the Taylor & Francis e-Library, London and New York, 2003,p217

پێنجەم :ئینتەرنێت

41. ماڵپەڕی www.Krjc.com : هەرێمی کوردستانی عێراق، وەزراەتی دادوەری، مامەڵەکانی ئەنجا مدراو لە دادگاکانی هەرێمی کوردستان، لە ٢٠١٨/١/٢ – ٢٠١٨/١٢/٣١.

شەشەم: چاوپێکەوتن

42. جمال رشيد، چاوپێکەوتن، مامۆستای خانەنیشین، رانیە، ٢٠١٩/٤/٥.

43. حسيبه عزيز، چاوپێکەوتن، ژنی ماڵ، ڕانیە، ٢٠٩/٤/٢٧.

44. خيرالله عبدالله، چاوپێکەوتن، شارەزای بواری کۆمەڵایەتیی ڕانیە، ڕانیە، ٢٠١٩/٣/٣

45. رسوڵ حمه عبدالقادر، چاوپێکەتن، نوسەر و شارەزای بواری کۆمەڵایەتی و کلتوریی ڕانیە،ڕانیە، ٢٠١٩/٤/٣

46. رسول سعيد مولود،چاوپێکەوتن،خانەنیشین و شارەزای بواری کۆمەڵایەتی و کلتوری ، ڕانیە،٢٠١٩/٤/٤

47. سامان حاجی سلێمان،چاوپێکەوتن،مامۆستا و شارەزای بواری کۆمەڵایەتی و کلتوری،ڕانیە،٦ /٢٠١٩/٣
48. عزیز محمود عزیز، چاوپێکەوتن، مامۆستا و شارەزای بواری کۆمەڵایەتیی ڕانیە،ڕانیە، ٢٠١٩/٤/٥
49. عمر امین علی، چاوپێکەوتن، نوسەر و شارەزای بواری کۆمەڵایەتی و کلتوریی ڕانیە، ڕانیە، ٢٠١٩/٤/١١
50. لعلی غریب مستەفا، چاوپێکەوتن، ژنی ماڵ، رانیە، ٢٠١٩/٣/٢٠
51. مۆفەق حمە مجید، چاوپێکەوتن، شارەزای بواری کۆمەڵایەتیی ڕانیە، ڕانیە، لە ٢٠١٩/٣/٨
52. نبی غفور نبی، چاوپێکەوتن، مامۆستای ئاینی و شارەزای بواری کۆمەڵایەتیی ڕانیە، ڕانیە، ٢٠١٩/٤/١٠
53. ئاکۆ خدر حسن، چاوپێکەوتن، مامۆستای ئاینی و شارەزای بواری کۆمەڵایەتیی ڕانیە، ڕانیە، ٢٠١٩/٣/٢٨